

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Rodina očima dětí z dětského domova

Vypracoval: Lucie Konečná

Vedoucí práce: PhDr. Marta Franclová, Ph.D.

České Budějovice 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

.....
V Českých Budějovicích

.....
Lucie Konečná

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce PhDr. Martě Franclové, Ph.D. za cenné rady při tvorbě této práce. Dále bych chtěla poděkovat paní ředitelce a dětem z vybraného dětského domova za vstřícnost a ochotu zapojit se do výzkumu. V neposlední řadě děkuji své rodině za podporu po celou dobu mého studia.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá vnímáním rodiny z pohledu dětí, které žijí v dětském domově. Teoretická část je věnovaná základní terminologii vztahující se k rodině. Poukazuje na význam rodiny v životě člověka, vysvětluje rozdíl mezi náhradní rodinnou a náhradní výchovnou péčí, zabývá se legislativou související s ústavní péčí. V praktické části jsou uvedeny výsledky kvalitativního šetření, které bylo vedeno formou polostrukturovaných rozhovorů s dětmi z konkrétního dětského domova. Cílem práce bylo zjistit, jaký je jejich názor na to, jak by měla rodina vypadat, jak by měla fungovat. Součástí šetření rovněž bylo, zda by děti z dětského domova v budoucnu chtěly založit svou vlastní rodinu.

Klíčová slova: rodina, dětský domov, dítě z dětského domova, ústavní péče

Abstract

This bachelor thesis deals with the perception of family by children living in a children's home. The theoretical part sums up the basic terminology related to the family. The importance of family in one's life is emphasized in this chapter, the author also explains and describes the principles of substitute family care, she deals with laws related to the institutional care. In the practical part, the results of a qualitative research are presented. The semi-structured interviews were conducted in the research, the participants of the interviews were children from the same children's home. The objective of the thesis was to find out what children from a children's home think about family, how they think it should look like, how it should function. Also, it examines children's opinion about having a family of their own.

Keywords: family, children's home, a child from a children's home, institutional care

OBSAH

ÚVOD	7
TEORETICKÁ ČÁST	8
1 RODINA	8
1.1 Definice rodiny	8
1.2 Funkce rodiny	9
1.2.1 Biologicko-reprodukční funkce	9
1.2.2 Ekonomicko-zabezpečovací funkce	9
1.2.3 Socializačně výchovná funkce	10
1.2.4 Emocionální funkce	10
1.3 Role jednotlivých členů rodiny	10
1.3.1 Role matky	11
1.3.2 Role otce	11
1.3.3 Role sourozenců	12
1.3.4 Role prarodičů	13
1.4 Dělení rodin podle struktury	13
1.4.1 Úplná rodina	13
1.4.2 Neúplná rodina	14
1.4.3 Doplněná rodina	15
1.5 Dělení rodin podle funkčnosti	16
1.5.1 Stabilizovaně funkční rodina	16
1.5.2 Funkční rodina s přechodnými problémy	16
1.5.3 Problémová rodina	17
1.5.4 Dysfunkční rodina	18
1.5.5 Afunkční rodina	18
1.6 Význam rodiny pro život člověka	19
2 NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE	22
3 NÁHRADNÍ VÝCHOVNÁ PÉČE	23
3.1 Ústavní péče	23
3.2 Dětský domov	24
PRAKTICKÁ ČÁST	27
4 CÍL VÝZKUMU	27
5 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	27
6 METODOLOGIE	27
7 VÝZKUMNÉ PROSTŘEDÍ	28
8 POSTUP ŠETŘENÍ	29

9	ETICKÉ ASPEKTY VÝZKUMU	29
10	VÝZKUMNÝ SOUBOR	30
10.1	Charakteristika jednotlivých účastníků	31
11	ZPŮSOB SBĚRU DAT	33
12	LIMITY VÝZKUMU	34
13	ANALÝZA DAT	34
13.1	Představa rodiny	34
13.2	Role v rodině	35
13.3	Rodinná atmosféra	37
13.4	Vlastní rodina	39
14	ODPOVĚDI NA VÝZKUMNÉ OTÁZKY	40
	ZÁVĚR	46
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	48
	SEZNAM PŘÍLOH	51

ÚVOD

Má bakalářská práce nese název Rodina očima dětí z dětského domova. K výběru tématu mě inspirovaly osobní zkušenosti, které s dětmi z dětského domova mám, a také má odborná praxe, kterou jsem zde vykonávala. V průběhu let, kdy jsem dětský domov pravidelně navštěvovala, jsem se s dětmi více sblížila. Později jsem se v rámci své praxe začala více zajímat o systém ústavní péče, chod domova a práci vychovatele. Zároveň jsem měla možnost nahlédnout do složitých rodinných situací dětí, které v domově žijí. A právě to mě přimělo svou práci zaměřit na děti z dětských domovů a jejich vnímání rodiny.

Důvody, proč se děti do dětského domova dostanou, se různí, avšak všechny mívají společného jmenovatele. Málokdy se stane, že je dítěti nařízena ústavní péče proto, že přišlo o rodiče a žádný z příbuzných o něj nejeví zájem. Ve většině případů do domova přichází děti z dysfunkčních rodin, tedy takových, kde rodina přestala plnit své základní funkce a je tudíž ohrožen zdravý vývoj dítěte. Vystává otázka, jak děti, které mohou těžko mluvit o stabilním rodinném zázemí, rodinu chápou a zda se jejich představy o funkční rodině alespoň podobají tomu, jak by rodina skutečně fungovat měla.

Výzkum mé práce proběhl v dětském domově rodinného typu. Cílem bylo zjistit, jak děti z dětského domova vnímají rodinu, jak si ji představují, jak by podle nich měla fungovat, jaký je její účel. Výsledky práce mohou být přínosem pro ty, kteří s dětmi z dětského domova pracují, tedy především pro vychovatele, učitele, sociální pedagogy, psychology aj.

Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. Teoretická část shrnuje základní poznatky o rodině, vysvětluje náhradní a výchovnou rodinnou péči, seznamuje s legislativou spojenou s ústavní péčí, je zde charakterizován dětský domov, jeho úloha a funkce. Část praktická je prezentací kvalitativního šetření založeného na hloubkových rozhovorech, které byly vedené s dětmi z konkrétního dětského domova.

TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA

1.1 Definice rodiny

Vymezení pojmu rodina bylo již věnováno mnoho pozornosti, a tudíž v literatuře najdeme spoustu definic, které se jí snaží co nejpřesněji charakterizovat. Matějček ji popisuje jako malou společenskou skupinu založenou na pokrevním příbuzenství. Její členy spojuje společné soužití, vzájemná morální odpovědnost, podpora a pomoc (2000). Jedná se o nejstarší lidskou společenskou instituci, která vznikla už v pradávných dobách na základě přirozeného pohlavního pudu, jehož výsledkem je plození a rozmnožování daného živočišného druhu. Kromě reprodukce byla významnou zejména potřeba pečovat o své potomstvo. Tato potřeba byla sdílena oběma rodiči, jejichž cílem bylo dítě chránit, učit, vzdělávat a připravovat na život. Potřeba o své potomky pečovat je v nás hluboce zakódovaná, tudíž je nesnadné, a dokonce nesmyslné ji ignorovat. Ba naopak, je mnohem lepší a prospěšnější si tuto skutečnost plně uvědomovat, čímž dostáváme možnost ji dále rozvíjet a zušlechťovat (Matějček 1994).

Od dob pradávných rodina nabyla na významu především pro společnost, pro kterou představuje základní jednotku. Je nenahraditelnou institucí vytvářející soukromý prostor pro reprodukci společnosti. Chrání své členy, nemění svůj tvar ani vnitřní uspořádání, reguluje změny ve svém okolí. Svou stabilitou napomáhá nejen při vývoji společnosti, ale společenský systém rovněž chrání před chaosem a zhroucením (Možný 2006).

Nakonečný uvádí, že rodina je *stavební kámen* společnosti. Nejen, že plní důležité společenské funkce, ale především se v ní uskutečňuje primární socializace dítěte. Jedním z hlavních cílů rodinné výchovy je totiž seznámit dítě s příslušným kulturním prostředím a naučit je se v takovém prostředí orientovat (Nakonečný 2009). *Rodina tím, jak s dítětem jedná, jaké k němu zaujímá postoje, jakou vytváří oporu pro jeho vývoj, jakou citovostí je zahrnuje, mu zprostředkovává zvládnání základních vzorců sociokulturního chování a myšlení. A díky nim dítě rozvíjí své vztahy k sobě samému, druhým lidem, širšímu sociálnímu okolí, k věcem a úkolům* (Helus 2007, str. 135).

Rodina má v životě dítěte bezpochyby nezastupitelnou roli. Představuje pro něj základní životní prostředí a životní jistotu. Dítě potřebuje vyrůstat v blízkosti lidí, u kterých se cítí bezpečně,

kteří mu poskytují prostředí vřelé, citově příznivé a stálé (Matějček 1994). Jako první sociální útvar, se kterým se dítě setkává ihned po svém narození, má rodina velký vliv na jeho vývoj v těch nejcitlivějších fázích. Zásadně se podílí na rozvoji jeho osobnosti, a to jak po stránce sociální a tělesné, tak i duševní. Předurčuje a pomáhá vytvářet vztahy s širším okolím, velký význam zaujímá při osvojování jazyka dítěte. Nastavuje a předává určité hodnoty, je zprostředkovatelem sociálních dovedností, seznamuje dítě s tradicemi, zvyky a jiným kulturním dědictvím (Matoušek 2003).

1.2 Funkce rodiny

Rodina je nejstarší lidskou společenskou institucí. V průběhu let rodina, stejně jako společnost, prošla řadou změn, při kterých se některé její funkce mohly pozměnit, vymizet nebo naopak nabýt na důležitosti. V dnešní době u rodiny rozlišujeme následující funkce: biologicko-reprodukční, ekonomicko-zabezpečovací, socializačně-výchovná a emocionální (Dunovský 1999).

1.2.1 Biologicko-reprodukční funkce

Je významná jak pro společnost, tak pro samotné jedince, kteří rodinu tvoří. Ve významu pro společnost je důležitá pro reprodukci dalších generací, tedy udržení lidstva. *Pro samotného jedince je pak význam spatřován jednak v uspokojování jeho biologických a sexuálních potřeb, ale také v uspokojování potřeby pokračování rodu každého jedince* (Kraus, Políčková 2001, str. 79). Této funkci se někdy přezdívá sexuální funkce, což naznačuje současně oddělení sexuálních aktivit, kdy je cílem početí dítěte, a aktivit, které slouží výhradně pro uspokojení sexuálního pudu (Dunovský 1999).

1.2.2 Ekonomicko-zabezpečovací funkce

Zatímco v minulosti vymezovala ekonomicko-zabezpečovací funkce rodinu jako výrobní jednotku, dnes ji vnímá jako významného spotřebitele závislého na výrobní činnosti společnosti. Nicméně, rodina jako výrobní složka funguje stále, především pokud jde o její vnitřní fungování, do kterého bychom mohli zařadit například úklid,

přípravu pokrmů a ostatní činností, které jsou pro chod domácnosti nezbytné. *Zabezpečovací funkce se netýká jen oblasti materiální, ale postupně přechází do oblasti sociální, duševní až duchovní. Má tedy také v nejširším pojetí poskytovat svým členům životní jistoty* (Dunovský 1999, str. 93).

1.2.3 Socializačně výchovná funkce

Jak název vypovídá, klade důraz na *socializaci*, tedy začlenění dítěte do společnosti. Hlavním cílem socializačního procesu v rodině je příprava dítěte na praktický život. Rodina má za úkol naučit dítě orientovat se v běžné společnosti, pomoci mu osvojit si základní společenské návyky, způsoby jednání a chování. *Spočívá v opravdovém zájmu o dítě a kvalitní péči o ně, v jeho výchově, v jeho přijetí jaké je, porozumění mu v jeho vývoji, potřebách a požadavcích, jež je nutno včas, náležitým způsobem a s plným zaujetím pro ně je uspokojovat, rozvíjet všechny jeho schopnosti a síly. Při tom vždy prosazovat jeho nejlepší zájem a prospěch, ochraňovat jej před nepříznivými situacemi a učit je, aby bylo samo schopno jim čelit a překonávat je* (Dunovský 1999, str. 93).

1.2.4 Emocionální funkce

Poslední neméně důležitou funkcí rodiny je funkce emocionální, která tkví v uspokojování citových potřeb všech členů rodiny. Rodina vytváří určité sociální klima, prostředí, které by mělo jejím členům sloužit jako útočiště. Jako místo, kde bude naplněn jejich pocit bezpečí, lásky a spokojenosti. Místo, kde se jim dostane uznání, podpory a základní jistoty. *Citová funkce rodiny je tou funkcí, kterou není schopna žádná jiná sociální instituce v uspokojivé míře naplnit* (Kraus, Poláčková 2001, str. 83).

1.3 Role jednotlivých členů rodiny

Každý člen rodiny má svou roli. Dítě si tyto role začíná uvědomovat mezi druhým a třetím rokem života. Přichází na to, že maminka s ním bude mluvit docela jinak než tatínek nebo že tatínek si s ním bude hrát docela jinak než maminka. Podobně je to tak i s ostatními členy rodiny. Jinak se k dítěti bude chovat babička s dědečkem, jinak sourozenci. Kromě toho, že dítě důkladněji poznává role jednotlivých členů rodiny, začíná si lépe uvědomovat i roli vlastní (Matějček 2017).

1.3.1 Role matky

Matka je pro dítě základem života. Představuje pro něj základní jistotu, pocit bezpečí, lásku, péči a ochranu. Je útočištěm ve chvílích, kdy to dítě nejvíce potřebuje, a to v jakémkoli období života, v jakékoli životní situaci (Brtníková 1991). V prvním období života je dítě na matce zcela závislé – je totiž zdrojem základních životních potřeb, pečuje o dítě, dává mu citové podněty, stává se jeho orientačním bodem. Matka by svou roli měla plnit svědomitě a zodpovědně. Měla by zabraňovat situacím, které by u dítěte mohly vyvolat vážnou úzkost (Prchal 1988).

Vztah mezi matkou a dítětem je vůbec nejdůležitější. Předpokladem zdravého vývoje dítěte je právě důvěrný vztah s matkou v období do šesti let. Nezbytnou součástí tohoto vztahu je láskyplná péče, něha, pohlázení a doteky. *Máma buduje základní mosty důvěry – nejprve mezi sebou a dítětem, na jeho základech si pak dítě hledá vztah samo k sobě a svému okolí* (Herman 2008, str. 88). Máma má v dítěti vyvolat dojem, že bude vždy na jeho straně a že se na ni může spolehnout. Dítě by mělo cítit, že ho miluje bezpodmínečně, že důvodem její lásky je pouhý fakt, že dítě existuje. Z rodičů je to především máma, kdo se s dítětem více mazlí, více ho hladí, více si s ním povídá a zajímá se o něj. V porovnání s tátou je máma laskavější, soucitnější a milejší, usiluje o harmonii domova (Herman 2008).

1.3.2 Role otce

Otcovská role se od té mateřské podstatně liší. Kdysi bývala péče o dítě především záležitost ženská, mužská úloha spočívala zejména v zabezpečení a ochraně rodiny před vnějším nebezpečím. Dnes se po otci vyžaduje mnohem více. V prvních letech života, kdy je dítě odkázané zcela na matku, je jeho hlavní úlohou poskytovat matce patřičnou oporu, rovnováhu a bezpečí, které matka posléze přenáší na dítě. Zároveň by se měl podílet na péči o dítě, věnovat mu pozornost, hrát si s ním, koupat je, mluvit na něho, krmit ho, smát se na něj a v neposlední řadě mít radost z toho, jak dítě prospívá (Prchal 1988). Jeho role nabývá na významu zejména v době dospívání. Otec reprezentuje mužský vzor, který je pro vývoj dítěte nesmírně důležitý. Je představitelem autority, k dítěti je kritičtější než matka, klade na něj rozumové nároky, usměrňuje jeho chování, jednání i charakter, zároveň však poskytuje bezpečí, ochranu a oporu. V porovnání s matkou má otec větší smysl pro zábavu a sport, seznamuje dítě s jinými činnostmi než matka. V dospělém životě otec plní funkci životního kamaráda

a také rádce, který dítěti v krizových okamžicích ukazuje cestu a směr (Brtníková 1991).

Pro dítě je zásadní, jak se k sobě jeho rodiče chovají. Kromě toho, že si díky nim osvojuje mužský i ženský postoj k životu, je pro něj důležité, aby si rodiče rozuměli, nehádali se a měli se rádi. Je přirozené, že dítě nevyrůstá v prostředí výhradně harmonickém a pozitivním, v každé rodině se mohou objevit drobné neshody či konflikty. Důležité je, aby takové situace byly pokud možno co nejdříve vyřešeny smírem. Rodiče by měli spoluvytvářet prostředí, ve kterém se jejich děti budou cítit spokojeně, šťastně a bezpečně. Měli by si být vzájemnou oporou a pomocí (Brtníková 1991).

1.3.3 Role sourozenců

Výzkumy prokazují, že je pro dítě výchovně užitečnější a výhodnější, vyrůstá-li obklopené sourozenci. Jejich vliv na vývoj dítěte má totiž neobyčejný význam. Děti od sebe vzájemně získávají cenné zkušenosti, a mnohdy se tak naučí více než od rodičů nebo ostatních dospělých (Prchal 1988). Sourozenci spolu zpravidla tráví více volného času, než by trávili samostatně s rodiči. Sourozenecké vztahy se vyznačují přímostí a upřímností, děti mezi sebou nic neskrývají, naopak sourozenectví rozvíjí smysl pro společné tajemství. Čas, který spolu sourozenci tráví, je plný her, zábavy, soutěží, ale také sporů, hádek a negativních afektů. Úkolem rodičů je děti naučit tyto afekty ovládat a usměrňovat. *Sourozenci se tak mezi sebou učí trpělivosti, shovívavosti, velkorysosti; přivýkají, že je možné a nutné domlouvat se, hledat kompromisy, vytyčovat pravidla, kterými lze konfliktům předcházet* (Helus 2007, str. 173).

Velkou roli hraje v sourozenectví počet a věk sourozenců. Děti vyrůstající v početné rodině si od nejtělejšího dětství zvykají na kolektivní život. Učí se dělit, jednat s ohledem na ostatní sourozence, přizpůsobovat se jim, mít je rádi. Jedináčci mohou být v této oblasti znevýhodnění, avšak i oni si mohou najít svá pozitiva. Například je dokázané, že jsou v průměru duševně vyspělejší, mají lepší studijní výsledky a jsou obratnější v komunikaci s dospělými. Pro sourozence je typické, že si jsou věkově bližší, z čehož plynou společné zájmy, činnosti a také s nimi spojené neshody. Přílišný věkový odstup mezi sourozenci se považuje spíše za nežádoucí (Matějček 2017).

Děti se mohou lišit věkem, pohlavím, osobností, charakterem či vzhledem. V jedné rodině mohou být děti hezké a méně hezké, bezprostřední a zakřiknuté, bystré a méně bystré, usměvavé a zamračené apod. Pokud rodiče dávají některému z dětí přednost před ostatními, dávají mu své sympatie a lásku najevo více než ostatním, může to mít na zbylé sourozence skutečně bolestivý dopad. Rodiče by měli mít na všechny děti stejné měřítko, tedy být ke všem stejně milí, ohleduplní, rozdělovat mezi ně svou lásku stejným dílem, i kdyby jim některé z dětí bylo milejší. Favorizování některého dítěte může mezi sourozenci vyvolat negativní emoce, které by je mohly provázet celý život. Utrpět v tomto případě může i preferované dítě, u kterého se mohou objevit nežádoucí charakterové znaky (Prchal 1988).

1.3.4 Role prarodičů

V dnešní době zaneprázdněných rodičů se stává běžnou skutečností, že o děti často pečují prarodiče. Koneckonců průzkumy ukazují, že je to babička a dědeček, kteří jako první přicházejí ku pomoci, když se rodina ocitá v nějaké nouzi či ohrožení, ať už se jedná o pouhé hlídání či plné převzetí dítěte do péče. Narození vnoučete bývá pro prarodiče mimořádnou radostí. Vývoj dítěte sledují s větším nadhledem, jsou osvobozeni od rodičovské odpovědnosti a více si tak užijí potěšení s ním. Babička s dědečkem bývají trpělivější, pozornější a ve výchově mírnější. Děti je rády navštěvují, jezdí k nim na prázdniny, učí se od nich, hrají si s nimi, nechávají si od nich vyprávět pohádky nebo jejich životní příběhy. Výchovné postoje a názory prarodičů se mnohdy od těch rodičovských podstatně liší. Zejména maminky babičkám často vytýkají nekritický pohled na dítě, opičí lásku, přílišnou volnost ve výchově či naopak výchovu úzkostnější a omezující (Matějček 2013). V ideálním případě babička dovede mamince nenásilně předat své zkušenosti a vysvětlit potřeby dítěte. Babička i dědeček při výchově pomáhají, avšak nepřebírají ji (Brtníková 1991).

1.4 Dělení rodin podle struktury

1.4.1 Úplná rodina

Ve své základní podobě je rodina tvořena oběma biologickými rodiči a alespoň jedním dítětem. V tomto případě hovoříme o rodině úplné, kterou někdy nazýváme nukleární. Jedná se o prazákladní typ rodiny, který je v populaci stále dominujícím typem rodinného uspořádání (Vaněk 1971). Nicméně, i když je rodina úplná, nelze s jistotou

předpokládat, že bude také funkční. V dnešní době bychom mohli poukázat na řadu úplných rodin, kde není naplněna jedna či více ze základních funkcí. V metodické části této práce budou vedeny rozhovory s dětmi z dětského domova. Některé z nich pocházejí právě z rodin úplných, avšak vzhledem k okolnostem je evidentní, že se rozhodně nejedná o rodiny funkční.

1.4.2 Neúplná rodina

O neúplné rodině mluvíme, pokud ji tvoří dítě a jeden z rodičů. Absence druhého rodiče může mít několik důvodů – rozvod, smrt, emigrace, svobodná matka apod. V minulosti bývala hlavní příčinou smrt rodiče, v dnešní společnosti je neúplnost rodiny důsledkem především rozvodu rodičů. Při hodnocení rodiny je nutné zohledňovat jak příčinu absence onoho rodiče, tak psychologicky působící činitele – kdo chybí, jak dlouho, od kterého věku dítěte, jaký byl vztah mezi dítětem a chybějícím rodičem, jaké je sociální pozadí rodiny (Matějček 1989). *Při absenci otce v rodině se nejvíce poukazuje na otcovskou roli socializační a disciplinární, diskutuje se o častějších poruchách chování, a dokonce o delikvenci u dětí s absentujícím otcem* (Sobotková 2001, str. 133). V případě, kdy rodinu jakýmkoli způsobem opustila matka, se veškerá odpovědnost přesouvá na otce. Ten musí částečně opustit svou tradiční roli a v plné míře převzít i tu matčinu, což většině otců působí potíže. *Chybí mu zkušenosti ženy pramenící z intimního každodenního soužití dětí a matky. Muž mívá menší přehled o možných variantách a významech dětských projevů, menší praxi se zvládním péče o děti a zvládním domácích prací* (Sobotková 2001, str. 135). Přesto výzkumy dokazují, že ačkoli je výchovný styl osamělého otce odlišný od výchovného stylu svobodné matky, nelze ho považovat za špatný. Děti se totiž mohou v péči milujícího otce cítit stejně dobře jako v péči milující matky (Sobotková 2001). V okamžiku, kdy se dítě dostane do situace, kdy o rodiče přijde, nabízí se celá řada možností, jak dítěti zajistit potřebnou péči. Pokud se o ně nemůže postarat nikdo z příbuzných, přichází na řadu adopte, pěstounská péče, dětský domov či jiná forma náhradní rodinné péče. Jaký dopad má absence rodičů na vývoj dítěte, závisí na různých faktorech, především na tom, v jakém věku a za jakých okolností bylo dítě opuštěno. Pokud by však dítě rodiče nemělo již od narození, lze se domnívat, že za své rodiče přijme ty, kteří mu nabídnou prostředí stále a citově příznivé, vřelé a přijímající. Ty, co se k němu budou chovat mateřsky a otcovsky (Matějček 1994).

Tak jako se u úplné rodiny předpokládá, že v ní budou probíhat základní funkce, tak se u neúplné rodiny očekává problém plnění těchto funkcí. Řada výzkumů dokazuje, že v případech delikvence mládeže, návštěv dětského psychiatra, psychologa aj. se v osobní historii dítěte absence jednoho z rodičů objevuje výrazně často. Vliv neúplnosti rodiny na osobnostní vývoj dítěte je spíše zřejmý, avšak nejednoznačný, vzhledem k tomu, že je ve hře více činitelů, které do situace zasahují a dělají ji více nepřehlednou. Současně je však nezbytné vzít v potaz i skutečnost, že neúplná rodina nemusí nutně stát za příčinou patologického chování dítěte a že rovněž nemusí k takovému chování dojít. I v rozvedených rodinách může panovat pohoda, klid a vyrovnanost a mohou být naplněné veškeré funkce potřebné ke zdravému vývoji dítěte. Mohou tedy existovat úplné rodiny, které základní funkce neplní, a neúplné rodiny, které je splňují. Oba případy jsou možné, byť ne většinové.

1.4.3 Doplněná rodina

Třetí možností rodinného uspořádání je rodina doplněná, která je mimo jiné nazývána rodinou nevlastní. *Jedná se o rodinné společenství, v němž jeden z manželského páru je vlastním biologickým rodičem dítěte, kdežto ten druhý je dítěti biologicky cizí a tedy „nevlastní“* (Matějček 1994, str. 66). Doplněné rodiny bývají v populaci stále častější formou rodinného uspořádání. Rodiče se více rozvádí a později uzavírají nová manželství s novým partnerem. Novou rodinu mimo samotné partnery tvoří i jejich děti z předešlého manželství, které buď do nové domácnosti přichází, nebo naopak někdo přichází do té jejich. Jedním z hlavních problémů těchto druhých manželství je právě uchopení vztahu k vlastním, nevlastním a společným dětem (Matějček, Dytrych 1999).

Podle Matějčka se v nevlastních rodinách setkáváme se třemi typy problémů. Prvním je samotná skutečnost, že si děti musí zvyknout na nově vytvořený rodinný řád, ve kterém se mohou uplatňovat docela jiná pravidla, způsoby jednání a návyky. Druhým problémem je otázka vlastní a nevlastní rodiny. Dítě se může těžko srovnávat s faktem, že patří do dvou rodin. Řeší konflikt *dvojí loajality – tj. dvojí sympatie, přízně a oddanosti – na jedné straně k vlastnímu rodiči (třeba vzdálenému, málo známému, mnohdy vysněnému), na druhé straně k nevlastnímu (přítomnému, známému, milému i náročnému, odměňujícimu i trestajícimu)* (Matějček 1994, str. 67). Třetím typem problému je skutečnost, že kromě nevlastního rodiče dítě získává i další nevlastní

příbuzenstvo – nové babičky, dědečky, tetičky, strýčky apod. Všechny tyto skutečnosti mohou mít na dítě nepříznivý vliv. Pokud nevlastní rodina nahrazuje rodinu, která předtím fungovala, bude v očích dítěte sotva dobrou náhradou. Nevlastní rodina bývá ve společnosti vnímána jako něco problematického, avšak ne vždy tomu tak je. Předpokládá se však, že nevlastní rodina vzniká důsledkem toho, že původní rodina nefungovala, tudíž má velkou šanci vytvořit rodinu lepší (Matějček 1994).

1.5 Dělení rodin podle funkčnosti

Výše byly uvedeny čtyři základní funkce, které by rodina měla splňovat. Nicméně každý se pravděpodobně setkal s různými problémy, které mohly funkčnost jeho rodiny přinejmenším komplikovat. Podle Heluse dělíme rodiny z hlediska funkčnosti na stabilizovaně funkční, funkční s přechodnými problémy, rodiny problémové, dysfunkční a afunkční.

1.5.1 Stabilizovaně funkční rodina

Jedná se o rodiny, ve kterých dítě spolehlivě prospívá, je mu zajištěn zdravý vývoj a kvalitní socializační podmínky (Helus 2007).

Výraz funkční rodina bývá někdy nahrazen pojmem normální, harmonická, zdravá nebo neklinická rodina. Panuje v ní uvolněná a pozitivní atmosféra. Členové rodiny se těší vzájemnému kontaktu, aktivně mezi sebou komunikují, jsou vůči sobě ohleduplní, respektují se, je mezi nimi zjevné citové pouto, jsou naplněny afiliační potřeby všech členů domácnosti. Jsou si vědomi nutnosti kooperace, vnímají potřeby ostatních členů rodiny, vyhýbají se negativnímu nálepkování. *Tyto rodiny jsou charakteristické pevnou aliancí mezi rodiči, kterou žádný vnější vliv nedokáže trvale ohrozit. V rodině je jasná hierarchie odpovědnosti, existuje zde rovnováha mezi potřebou soukromí a potřebou sdílení. Jedinečnost jednotlivců je hodnocena pozitivně* (Matoušek 2003, str. 150). Ve funkční rodině je chod domácnosti zajištěn bez větších obtíží. Při řešení závažnějších záležitostí mají hlavní slovo rodiče, kteří se dokážou uchýlit ke kompromisu.

1.5.2 Funkční rodina s přechodnými problémy

V běžné populaci se ve většině případů setkáváme s funkčními rodinami s přechodnými problémy. Problémy v rodině jsou různé a mohou být více či méně vážné (finanční nouze, manželská krize, potíže s dítětem apod.). Charakteristická je snaha členů dát věci do pořádku a krizovou situaci v rodině zlepšit. Snad nejpodstatnější v

těchto rodinách je, že problémy dokážou členové rodiny spolehlivě vyřešit sami, bez vnější pomoci, čímž se pozitivně rozvíjejí a zocelují.

1.5.3 Problémová rodina

U problémové rodiny jsou narušeny některé nebo všechny její funkce, které však vážněji neohrožují vývoj dítěte. Členové rodiny usilují o zažehnutí krize, avšak většinou jsou odkázáni na pomoc příslušných orgánů. Častým výsledkem bývá rozchod rodičů, kteří se ve prospěch dětí snaží nežádoucí následky zmírnit.

Funkční rodiny s přechodnými problémy a rodiny problémové Helus (2007) dále rozděluje na:

- Nezralé rodiny – problém spočívá v nezkušenosti a nepřipravenosti rodičů přijmout za dítě odpovědnost. Nezralost rodičů je zřejmá především v počátcích života dítěte a mívá trvalé následky.
- Přetížené rodiny – matka, otec či oba rodiče bývají vystresovaní a vytížení. Jejich psychický stav se promítá do rodinného života, snižuje se psychologická funkčnost rodiny vzhledem k dítěti.
- Ambiciózní rodiny – rodiče nadměrně usilují o vlastní seberealizaci a kariérní vzestup. Děti zpravidla velkoryse obdarovávají materiálními cennostmi, přičemž opomínají ty hlubší (láska, pocit sounáležitosti, jistoty apod.).
- Perfekcionistické rodiny – rodiče po dětech vyžadují perfektní výsledky, být ve všem lepší než ostatní děti a to bez ohledu na zájmy, možnosti a schopnosti dítěte. Výsledkem je dítě vyčerpané, nesebevědomé a nejisté.
- Autoritářské rodiny – rodiče dítěti něco neustále zakazují a příkazují, čímž brání rozvoji jeho samostatnosti. V případě neposlušnosti dítě trestají, a to fyzicky i psychicky. Dítě bývá zakřiknuté, či naopak agresivní.
- Rozmazlující rodiny – typické je dítěti za všech okolností vyhovět, nechávat veškerá rozhodnutí na něm. Dítě v takové rodině bývá nezdravě sebevědomé, nezvyklé za sebe nést zodpovědnost či přiznat své chyby a omluvit se.
- Rodiny nadměrně liberální – nejsou zde vytyčeny výchovné cíle, dítě postrádá jakýkoli řád. Problém většinou vede k neschopnosti dítěte podřídit se, přizpůsobit se, je neposlušné, egocentrické a sobecké.
- Odkládající rodiny – dítě se často ocitá v péči příbuzných, přátel či známých.

Je narušena jeho potřeba někam patřit, mít citové zázemí, vzniká problém vytvoření sociálních návyků a morálních hodnot.

- Disociované rodiny – problémy pramení z narušenosti vnějších (např. izolovanost rodiny) či vnitřních (např. konflikty v rodině, rozvod) vztahů rodiny. Reakce dítěte na danou situaci se různí v závislosti na věku, frustrační toleranci vůči zátěži apod.

1.5.4 Dysfunkční rodina

V dysfunkční rodině se vyskytují poruchy, které vážně a bezprostředně ohrožují nebo poškozují vývoj dítěte a rodinný systém. Rodina není schopna situaci sama zvládnout, je zde potřebný zásah vnějších institucí. Odbornou pomoc ale rodina nedokáže správně využít. Většinou se jedná o rodiny, kde se objevuje alkoholismus, psychické poruchy, dlouhodobá finanční nouze, nestabilní zázemí a podobně (Helus 2007).

Atmosféra bývá v dysfunkční rodině napjatá a nepříjemná. Panuje zde pocit nedůvěry a očekávání nepříjemností. Rozdělení rolí a odpovědnosti bývá nejasné a neurčité. Není zde brán ohled na potřeby jednotlivých členů, vztahy nejsou přátelské, komunikace vážne. Běžný domácí provoz zvládá rodina se značnými obtížemi. Někteří členové se na chodu domácnosti nijak nepodílejí, práci a organizaci domácnosti se zcela vyhýbají. Vyskytuje se zde mnoho negativních citových projevů, které mnohdy vedou k fyzickému napadání. Dysfunkční rodina se rovněž vyznačuje mocenskými boji, jejichž výsledkem bývá roztržení rodiny na dva tábory. Za zvlášť nežádoucí se považuje situace, kdy se spojí jeden rodič s dítětem proti rodiči druhému. Následky bývají pro dítě traumatizující a katastrofální (Matoušek 2003).

1.5.5 Afunkční rodina

Afunkční rodina se vyznačuje svou neschopností plnit svůj základní účel, čímž výrazně poškozují vývoj dítěte či dokonce ohrožuje jeho život. Pomoc příslušných institucí je bezpředmětná a zbytečná. V tomto případě je nejvhodnější dítě z rodiny odebrat a umístit ho do jiné, případně mu zajistit jinou náhradní rodinnou péči (Dunovský 1999).

V dysfunkčních a afunkčních rodinách jsou narušeny jejich základní funkce, které bezprostředně ohrožují zdraví či život dítěte. Poruchy v těchto rodinách mohou mít

různé příčiny a mohou se vázat na jednu, několik či všechny funkce (nejvíce bývá narušena funkce socializačně-výchovná). Dunovský (1999) uvádí pět hlavních příčin vzniku rodinné poruchy:

- Rodiče se o dítě nemohou starat – důvody spočívají v nepříznivých přírodních či společenských situacích (válka) nebo zdravotních podmínkách člena rodiny (invalidita rodiče). Rodiče jsou v péči o dítě omezeni, nemají možnost se o ně postarat, ač jejich zájem o něj bývá značný.
- Rodiče se o dítě neumějí či nedovedou starat – problém tkví v neschopnosti rodičů se o dítě postarat, zajistit mu zdravý vývoj a uspokojit jeho základní potřeby. Příčinou bývá nezralost nebo nevyrovnanost rodičů.
- Rodiče se o dítě nechtějí starat – *zájem rodičů není dobrý, někdy jde dokonce o hostilní postoje* (Dunovský 1999, str. 104). Poruchy mají vnitřní charakter, často jsou zapříčiněny poruchou osobnosti rodiče, jehož péče o dítě je ve výsledku nedostatečná, žádná nebo přímo škodlivá.
- Rodiče dítě týrají a zneužívají – rodiče vůči dětem zaujímají nepřátelský postoj, vědomě jim ubližují po psychické i fyzické stránce, výjimkou nebývá sexuální zneužívání. V některých případech hrozí i smrt dítěte.
- Rodiče se o dítě nadměrně starají – jedná se o opak právě zmíněné poruchy. Projevuje se nadměrnou péčí a zájmem o dítě. V dnešní době se dětem z různých důvodů dostává větší pozornosti než je třeba (jedináčkovství, účast prarodičů na výchově apod.), to vede k rozmazlování, nesamostatnosti dítěte, nerespektu a netoleranci druhých apod.

1.6 Význam rodiny pro život člověka

Z dosud zmíněných teoretických poznatků je evidentní, že vliv rodiny na vývoj dítěte je nesmírný. Cílem této kapitoly je podtrhnout důležitost rodiny v životě dítěte, poukázat na její význam a v neposlední řadě i na potřeby dítěte vzhledem k rodinnému prostředí. Kapitola rovněž nastíní důsledky spojené s absencí rodiny v životě dítěte.

Jak již bylo řečeno, rodina představuje základní prvek při socializaci dítěte. Nejprve se dítě setkává s rodinou, potom teprve s ostatním příbuzenstvem a okolním světem. V rodinném prostředí se dítě učí soužití s ostatními osobami, které napodobuje a přizpůsobuje se jim. Osvojuje si různé vzory chování, které v budoucnosti použije. Je

to v podstatě jeho první škola v navazování lidských vztahů, nejdůležitější prostředník mezi jednotlivcem a skupinou, vzor, podle kterého se dítě bude řídit a navazovat další vztahy. Na dítě silně působí nejen jeho vztah k rodičům a sourozencům, důležitý je pro něj i vztah mezi rodiči. Děti pocházející ze stabilního rodinného zázemí, kde jsou vztahy mezi jednotlivými členy rodiny harmonické a vyvážené, mívají zpravidla větší šanci najít v budoucnu šťastný domov a žít spokojený život (Prchal 1988).

Život v rodině představuje dlouhodobé soužití s těmi nejbližšími lidmi. Od jejího počátku se v ní projevuje významná touha po uspokojování základních lidských potřeb. Rodina podporuje, rozvíjí, ale také potlačuje zájmy svých členů. Ukazuje dítěti počáteční směr a podílí se na určování jeho životního cíle. Rodina vytváří a poskytuje prostředí, ve kterém dítě bude žít, vybírá hračky a kamarády, se kterými si dítě bude hrát, způsoby, jak bude trávit volný čas, pomáhá mu utvářet si a upevňovat návyky. Rodina na dítě každodenně působí, přináší mu nespočet nových a nových podnětů, na které se dítě učí reagovat. Prostřednictvím rodiny dítě poznává nové dojmy, osvojuje si nové hodnoty, postoje, názory. Především pak dítěti přináší klid, pohodu, radost a lásku. V době nouze má rodina sloužit jako místo bezpečí. Dítě se na rodinu může obrátit, kdykoli se cítí slabé, bezmocné, zoufalé, kdy potřebuje pomoc a pochopení (Brtníková 1991).

Má-li se dítě vyvíjet po duševní a charakterové stránce v osobnost zdravou a společnosti užitečnou, potřebuje vyrůstat v prostředí stálém a citově příznivém, vřelém a přijímajícím. A takovým životním prostředím by tedy především měla být rodina (Matějček 1994, str. 16). Dítě potřebuje v rodině citově zakotvit, v opačném případě by se z něj mohl stát člověk citově povrchní, hrubý, ba dokonce bezohledný nebo asociální (Prchal 1988). Podle Matějčka má dítě ve svém prvním společenství získat hluboký pocit jistoty, že k někomu patří. Tuto jistotu pojmenovává životní a hovoří o ní jako o nejvýznamnější potřebě dítěte. Vůbec nejpřirozenější a nejlepší způsob, jak dané jistoty dosáhnout, nalezneme v rodinném prostředí. Dítě k sobě potřebuje někoho, u koho bude mít pocit, že ho nikdy neopustí, na koho se bude moci vždy spolehnout a s kým mu bude dobře. Tuto jistotu však lze v ojedinělých případech vybudovat i mimo rodinné prostředí. Dítě potřebuje někoho, kdo se k němu bude chovat mateřsky a otcovsky. Podle Matějčka dítěti nezáleží na tom, kdo je jeho biologickým rodičem. Podstatné je pro něj to, jak se k němu daná osoba chová. Jako příklad mohou sloužit

manželství s adoptovaným miminkem – dítě si zde od narození buduje základní jistotu vůči adoptivním rodičům, kteří mu zajišťují láskyplné a harmonické prostředí.

Pokud bychom měli mluvit o dětech, které vyrůstají mimo svou rodinu, tedy jsou svěřeny do náhradní rodinné péče nebo ústavní péče, budeme váhat, zda u nich tato životní jistota byla vytvořena. Například v dětském domově vzniká mezi dítětem a vychovatelem specifický vztah. Samozřejmě se může jednat o vztah velice hezký a příjemný. Vychovatel je na dítě hodný, stará se o něj, tráví s ním volný čas. Dítě se v jeho společnosti cítí dobře, rádo si s ním hraje a povídá. Nicméně citové vztahy v takovém zařízení bývají povrchní a mělké. Zatímco v rodinné péči vznikají (mají vznikát) hluboké a trvalé citové vazby, v dětském domově bývá délka vztahů orientovaná na omezenou dobu, např. po odchodu vychovatele ze zaměstnání s ním už dítě není v kontaktu, třebaže spolu vycházeli hezky (Matějček 1994).

Děti, které jsou dlouhodobě vystavovány citově nepříznivému prostředí, zažívají během celého života obtíže v citových vztazích. Bývá pro ně těžké projevat či přijímat lásku, být někomu oporou. V souvislosti s tímto nedostatkem citových podnětů se často setkáváme s termínem *psychická deprivace*, kterou překládáme jako duševní strádání. Toto strádání nás může postihnout kdykoli během života, výzkumy však ukazují, že nejzávažnější následky má, probíhá-li v době raného dětství, kdy se dítě ocitá v těch vůbec nejcitlivějších fázích vývoje. Prokázalo se například, že lidé, kteří v dětství trpěli nedostatkem rodičovské lásky a péče, se nedovedou dobře zamilovat, být věrní nebo mít radost z radosti druhých. Nebývají dobrými přáteli, kolegy ani rodiči.

U dětí vyrůstajících od malička v dětském domově byly při dlouhodobém sledování rozlišeny tři způsoby, jakými se vyrovnávají s psychickou deprivací. Některé reagují na přívod podnětu apaticky, jsou pasivní a duševně zaostalí. Jiné děti reagují opačně – upozorňují na sebe, provokují, dělají naschvály, ostatní děti vidí jako konkurenci v boji o přízeň a pozornost vychovatele apod. Třetí způsob, jakým se děti vyrovnávají s psychickým strádáním, je rozptýlený společenský zájem. Projevuje se tak, že se děti ke každé návštěvě, která do ústavu přijde, chovají stejně mile a přítulně, ať už se jedná o paní doktorku nebo pana instalatéra. Neznají mateřskou a otcovskou lásku, kterou se tvoří výhradní pouto mezi dítětem a rodičem a která by jim napomohla odlišit lidi

„cizí“ od těch „jejich“.

Tímto duševním strádáním však nemusí zpravidla trpět pouze děti v ústavech. Psychická deprivace se může týkat i dětí z rodin. *Citové ochuzení hrozí všude tam, kde je dítě rodině „na obtíž“, kde mu lidé neprokazují lásku, zájem a kde nemají ohledy k jeho individuálním potřebám. Hrozí i tam, kde v systému hodnot je dítě pro rodiče až kdesi hluboko za hodnotami vnějšího blahobytu* (Matějček 2017, str. 48).

2 NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE

Děti, které nemohou být z různých důvodů vychovávány ve vlastní rodině, jsou svěřeny do náhradní rodinné nebo náhradní výchovné péče. Náhradní rodinná péče má před náhradní výchovnou péčí zpravidla přednost. Jejím cílem je dítěti zajistit takové výchovné prostředí, které se nejvíce podobá a přibližuje prostředí rodinnému. V České republice existující tyto formy náhradní rodinné péče (Zákon č. 89/2012):

- Poručenství – pokud rodiče dítěte plně nevykonávají svou rodičovskou povinnost, soud jmenuje dítěti poručníka, který vůči dítěti získává všechna rodičovská práva a povinnosti, vyjma povinnosti vyživovací.
- Opatrovnictví – nastává v případě, kdy zákonný zástupce dítěte dostatečně nehájí zájmy dítěte. Je jmenován soudem krátkodobě, nebo dlouhodobě.
- Svěření dítěte do péče jiné osoby – pokud o dítě nemůže pečovat žádný z rodičů ani poručník, lze dítě svěřit do péče jiné osoby. Rozhodnutí soudu musí být v souladu se zájmy dítěte.
- Pěstounství – pokud o dítě nemůže pečovat žádný z rodičů ani poručník, lze dítě svěřit do pěstounské péče. Jednotlivec nebo manželská dvojice, která se stane pěstounem dítěte, získává právo rozhodovat o běžných věcech dítěte. Pokud se jedná o mimořádná rozhodnutí, žádá souhlas biologických rodičů dítěte, případně rozhoduje soud.
- Adoptce (osvojení) – při osvojení přijímají manželé či jednotlivec opuštěné dítě za vlastní a mají k němu stejná práva i povinnosti, jako by byli jeho rodiči. Osvojením vzniká mezi osvojitelem a dítětem vztah jako mezi biologickými rodiči a vlastními dětmi. Zároveň dítě získává příjmení nových rodičů. Vztah mezi dítětem a příbuznými osvojitelů je tedy příbuzenský.

3 NÁHRADNÍ VÝCHOVNÁ PÉČE

Pokud se vyskytne situace, kdy v rodině naprosto selhává výchova, je značně ohrožen vývoj dítěte a není možné volit pěstounskou péči nebo adopci, je nezbytné dítěti zajistit jiné výchovné prostředí. V tomto případě se jedná o náhradní výchovnou péči, jejíž nejčastější podobou je péče ústavní (Matějček 1999a).

3.1 Ústavní péče

Ústavní výchova je významnou součástí systému zabezpečujícího péči o děti. Jedná se o formu náhradní výchovné péče, o které rozhoduje soud, který přednostně zvažuje, zdali je dítěti možné zajistit náhradní rodinnou péči. Podle Občanského zákoníku je ústavní výchova nařízena za následujících podmínek:

Jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit, může soud jako nezbytné opatření také nařídit ústavní výchovu. Učiní tak zejména tehdy, kdy dříve učiněná opatření nevedla k nápravě. Soud přitom vždy zvažuje, zda není na místě dát přednost svěřeni dítěte do péče fyzické osoby (odst. 1 § 971 Zákon č. 89/2012 Sb.).

Ústavní výchova může být nařízena nejdéle na dobu tří let. Tato lhůta může být třikrát prodloužena, jestliže důvody pro nařízení tohoto opatření nadále trvají. Dítě v ústavní péči zůstává i v případě, kdy soud ještě nerozhodl o zrušení či prodloužení ústavní výchovy, třebaže už uběhla doba soudem dříve stanovená. Nejméně jednou za šest měsíců je soud povinen prošetřit, zda důvody pro nařízení ústavní výchovy stále trvají, nebo zda se nevyskytla situace, ve které by dítě mohlo být svěřeno do jiné než ústavní péče. Jsou-li důvody pro nařízení tohoto opatření v rodině odstraněny, nebo je-li možné dítě svěřit do náhradní rodinné péče, soud ústavní výchovu zruší a rozhodne o tom, komu bude napříště dítě svěřeno do péče (Zákon č. 89/2012 Sb.). Přes zmíněná nařízení *dochází v současné praxi, podmíněné často nepružným a zdlouhavým rozhodováním soudů, ke zbytečnému prodlužování pobytu dětí v prostředí, které neodpovídá jejich potřebám a oprávněným zájmům* (Janský 2014, str. 124).

Zařízení pro výkon ústavní výchovy je v kontaktu s rodinou dítěte, poskytuje jí pomoc při řešení záležitostí týkajících se dítěte, zajišťují podporu při přechodu dítěte zpět do rodiny nebo do náhradní rodinné péče. Hlavní prioritou ústavní výchovy je dítěti zajistit potřebnou pomoc a ochranu, podporovat jeho zdravý vývoj, poskytnout mu řádnou výchovu a vzdělávání. V zařízeních pro výkon ústavní výchovy jsou *vytvářeny podmínky podporující sebedůvěru dítěte, rozvíjející citovou stránku jeho osobnosti a umožňující aktivní účast dítěte ve společnosti. S dítětem musí být zacházeno v zájmu plného a harmonického rozvoje jeho osobnosti s ohledem na potřeby osoby jeho věku* (odst. 1 § 1 Zákon č. 109/2002 Sb.).

Zařízeními pro výkon ústavní výchovy jsou diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav. V této práci se budu zabývat především popisem a úlohou dětského domova.

3.2 Dětský domov

Dětský domov je zařízení pro děti, které nemohou vyrůstat ve vlastní rodině ani v jiné formě náhradní rodinné péče. Důvodem může být to, že rodinu nemají, nebo to, že rodina není schopna či ochotna se o dítě postarat. Úlohou dětského domova je dítěti poskytnout především sociální a výchovné zázemí. Přestože důvody pro umístění dítěte do ústavní péče bývají zejména sociální, často jsou s nimi spojené i problémy osobnostní, výchovné nebo zdravotní (Janský 2014).

Dětské domovy se původně dělily na domovy internátního a rodinného typu (vyhl. č. 64/1981). Zákon č. 109/2002 domovy internátního typu zcela zrušil, a tak dnes v České republice nalezneme dětské domovy, které mají jedině rodinný charakter – zařízení napodobuje velký byt, výchovná skupina je menší, věkově smíšená, má svého stálého vychovatele apod. V každé výchovné skupině může být nanejvýš osm dětí (Matoušek 2016).

Do dětského domova jsou zpravidla umístěny děti od 3 do 18 let. Mohou zde být umístěny i nezletilé matky s dětmi. Dítě v dětském domově netrpí závažnou poruchou chování, tudíž navštěvuje a vzdělává se ve škole, která není součástí dětského domova (Zákon č. 109/2002).

Matějček (1986) zmiňuje několik principů rodinné výchovy, které porovnává s výchovou v dětském domově:

- Uspokojování psychických potřeb – v rodině toto probíhá ve vztahu dítě – rodič, kdy dítě potřebuje rodiče a rodič dítě. V dětském domově tento princip vzhledem k absenci rodiče naplnit nelze. Běžně se stává, že dítě přilne k vychovateli, takový vztah však vzhledem k jeho charakteru nemůže zastoupit vztah rodiče a dítěte.
- Trvalost a hloubka citových vztahů – *v dětském domově bývá zpravidla jen velmi málo podmínek pro navázání hlubších vztahů mezi vychovatelem a dítětem, přičemž jejich trvalost je omezena pobytem dítěte v ústavu* (Matějček 1986, str. 24).
- Společná budoucnost – zahrnuje utváření budoucnosti a podílení se na osudu dítěte. Rodiče se svými dětmi neustále něco plánují a společně se těší na různé události. Děti v dětských domovech se na nadcházející zážitky těší také, ale jsou přece jen více zaměřené na přítomnost než na budoucnost. *Napětí z očekávání něčeho nového, zajímavého, či strach třeba ze špatných školních známek, z pohoršení nebo zármutku někoho z jejich blízkých, to všechno je tu omezeno na minimum. Prostě není pro to důvod* (Matějček 1994, str. 32).
- Prolínání soukromí – rodina je charakteristická tím, že čas i prostor v ní je sdílený. Společně se plánuje, podniká, mluví o různých záležitostech týkajících se rodiny apod. V dětském domově je situace jiná. Vychovatelé v dětských domovech tráví s dětmi určitý vymezený čas v rámci své pracovní doby. Po jejím uplynutí se odeberou do svých domovů. Dětský domov pro ně představuje pracovní místo, děti v něm jsou předmětem jejich pracovní činnosti.
- Síť sociálních vztahů – rodina dítěti ukazuje různé formy sociálních vztahů, díky kterým se učí modelovat své vlastní. Poznává vztahy v rodině i mimo ni, mužské role i ženské role, poznává vztahy k věcem, ke zvířatům, k myšlenkám apod. V dětském domově dítě nemá příležitost se s takovým množstvím vztahů seznámit. Většinou poznává vychovatele ve vztahu k sobě, nanejvýš k ostatním dětem.
- Důraz na soužití, namísto výchovných technik a praktik – tento princip rodinné výchovy souvisí se systémem odměn a trestů. Zatímco v rodině se odměny dávají většinou bez zásluhy a tresty jsou překonávány odpuštěním a usmířením, v dětském domově se odměn a trestů využívá za cílem vytváření či přetváření návyků. *V rodině je nad tuto technickou dovednost, kterou možno zařadit pod pojem vychovatelské kvalifikace, povýšena osobní rovina vztahu. Je to rovina, na které rodinní vychovatelé*

prožívají radost a hrdost, když se dětem něco daří, a zklamání, když se něco nepovede. To profesionální pedagog je svým způsobem nedotknutelný a neurazitelný (Matějček 1986, str. 26).

Dětský domov přebírá poslání rodiny, která neplní nebo nemůže plnit svou úlohu, to však neznámá, že ji může nahradit. Odborníci na tuto skutečnost často poukazují - varují před strnulostí systému výchovné práce, nepřiměřeností výchovného prostředí, nedostatkem citových podnětů, to vše zejména pokud je dítě v zařízení umístěno dlouhodobě. *Přesto je zřejmé, že dětské domovy poskytují neocenitelné služby dětem, jejichž rodina je rozvrácená a matka nechce nebo nemůže plnit své povinnosti (Prchal 1988, str. 63).*

PRAKTICKÁ ČÁST

4 CÍL VÝZKUMU

Tématem mé práce je zhodnotit, jak děti z dětského domova pohlíží na rodinu. Jak bylo napovězeno v teoretické části, dítě se může do dětského domova dostat z různých důvodů. Ve většině případů však převažuje důvod, kdy rodiče nejsou schopni se o dítě postarat. V rodině pak nastává situace, kdy je ohroženo zdraví dítěte. Pokud není možné zajistit náhradní rodinnou péči, je dítě svěřeno do péče ústavní, tedy do dětského domova. V dětském domově je mu zajištěno sociální a výchovné zázemí, je s ním zacházeno s ohledem na jeho potřeby a zájmy. Vystává zde otázka, jak děti, které své rodinné zázemí ztratily, třebaže na omezenou dobu, na koncept rodiny vlastně pohlíží.

Cílem výzkumu je snaha zodpovědět, jak děti z dětských domovů vnímají rodinu. Záměrem práce je nastínit, jak si děti rodinu představují, jaký má podle nich význam. V neposlední řadě je záměrem výzkumu odhalit, jaký názor mají děti z dětských domovů na založení vlastní rodiny.

5 VÝZKUMNÉ OTÁZKY

1. Jak podle dětí z dětského domova vypadá rodina?
2. Jaké role podle dětí z dětského domova zaujímají jednotliví členové domácnosti?
3. Jaká atmosféra podle dětí z dětského domova panuje v rodině?
4. Jaké postoje děti z dětského domova vyjadřují k založení vlastní rodiny?

6 METODOLOGIE

Vzhledem k cíli výzkumu své práce jsem zvolila kvalitativní přístup. Hendl uvádí, že neexistuje přesně stanovený způsob, jak kvalitativní výzkum provádět. Jelikož může být vnímán z vícera pohledů, mohou existovat i jeho různé definice. Podle některých kvalitativní výzkum nedosahuje výsledků pomocí statistických metod, jiné definice uvádí, že není vymezen pouze absencí čísel (Hendl 2005). Například Creswell vymezuje kvalitativní výzkum jako *proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje*

o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách (1998, str. 12).

Nejčastěji používanou metodou kvalitativního přístupu je sběr dat pomocí rozhovoru. Šetření proběhlo formou polostrukturovaného hloubkového rozhovor (sestává z připravených otázek či témat, ale také z otázek, které vznikají spontánně na místě, podle průběhu rozhovoru). *Pomocí otevřených otázek může badatel porozumět pohledu jiných lidí, aniž by jejich pohled omezoval pomocí výběru položek v dotazníku. Hloubkový rozhovor umožňuje zachytit výpovědi a slova v jejich přirozené podobě, což je jeden ze základních principů kvalitativního výzkumu* (Švaříček, Šed'ová 2014, str. 159).

7 VÝZKUMNÉ PROSTŘEDÍ

Pro své výzkumné šetření jsem potřebovala děti, které by se nebály odpovědět na všechny otázky a v rozhovoru by odpovídaly pravdivě, čímž by šetření dosáhlo relevantních výsledků. Proto jsem se obrátila na konkrétní dětský domov, kde děti znám a ony znají mě. Můj partner zde pracuje jako vychovatel, a tak občas vypomáhám při různých akcích, děti doučuji nebo je jen přijedu navštívit.

Zmíněný dětský domov se nachází v malém městě ve Středočeském kraji. Jedná se o zařízení, které bylo původně založeno během 1. světové války, sloužit mělo především válečným sirotkům. V průběhu let se však jeho podstata a účel pozměnily a později se tak stalo domovem pro děti opuštěné, bez rodičů nebo pro děti, jejichž rodiče nebyli z různých důvodů schopní se o své potomky postarat. V počátcích byla kapacita dětského domova 60 až 70 dětí, s úpravou legislativy a se zákonem č. 109/2002 Sb. se počet dětí snížil na 6 až 8 na rodinné skupině. Dětský domov sídlí v budově bývalé školy a žije zde 24 dětí.

Zvenčí budova vypadá vesele. V oknech jsou různé obrázky, před domem barevná zahrádka. V přízemí se nachází ředitelna, kuchyň a velká jídelna, která slouží i jako společenská místnost. První patro je určené rodinné skupině č. 1, druhé patro skupině č. 2. V každém patře je velký obývací pokoj, dětské pokoje (většinou po dvou dětech), kuchyňka, sprchy, toalety a „tetín“, tedy místo pro vychovatele – „tety“ a „strejdy“. Třetí rodinná skupinka má vlastní domeček, který se nachází v areálu dětského

domova, kde najdeme také malé dětské hřiště, zahrádku, keramickou dílnu, ohrádku se zvířaty (kachny, kozy) a menší fotbalové hřiště.

Děti jsou rozděleny do 3 rodinných skupin, kdy v každé je 8 dětí. Skupiny jsou vedeny vychovatelkami (tetami) a vychovateli (strejdy). V každé rodinné skupině se střídají 3 vychovatelé – 2 denní a 1 noční. Denní vychovatel provádí výchovně vzdělávací činnost s cílem rozvinout osobnost dítěte podle výchovně vzdělávacích programů v ústavní péči. Obnáší denní režim, přípravu do školy, hygienu, zájmové kroužky a vzdělávání. Noční vychovatelé zajišťují čisté prádlo, léky, budí děti do školy a především na ně dohlíží přes noc.

Do domova bývají umístěné děti od 3 do 18 let, ale není to pravidlem. V tomto dětském domově je nejmladší holčičce rok a půl, nejstaršímu chlapci je 22 let. Holčička má tři starší sourozence, kteří byli do domova rovněž umístěni. V tomto případě se usilovalo o to, aby děti zůstaly spolu. Nejstarší chlapec v domově zůstává „na dohodu“, čili za předpokladu, že bude splňovat podmínky, které jsou předem stanoveny (např. pokračovat ve studiu). Nejdéle však může v domově zůstat do 26 let.

8 POSTUP ŠETŘENÍ

Rozhovory proběhly na přelomu května a června roku 2019. Celkem byly uskutečněny 3 návštěvy dětského domova, přičemž všechny proběhly o víkendu. Paní ředitelka se mi vždy snažila vyjít co nejvíce vstříc. Ochotně mi sdělila informace, které jsem pro šetření potřebovala, a doporučila mi, se kterými dětmi lze rozhovor provést. Pokaždé zařídila, aby rozhovor proběhl v pokoji dítěte, kde nás nikdo nerušil, a nic nás nerozptylovalo. Každý rozhovor byl nahráván, trval přibližně 15 minut.

9 ETICKÉ ASPEKTY VÝZKUMU

Švaříček a Šedřová (2014) uvádí, že základními principy vymezujícími etické parametry výzkumu jsou důvěrnost, poučený souhlas a zpřístupnění práce účastníkům výzkumu.

Pro zachování důvěrnosti je nezbytné zajistit anonymitu účastníků. Badatel by neměl zjištěné informace sdělovat jednotlivým účastníkům či svým spolupracovníkům. *Základním imperativem je, aby nedošlo k žádné újmě účastníků výzkumu* (Švaříček,

Šed'ová 2017, str. 45). Ve své práci jsem dbala na to, aby nebyl zveřejněn jak název dětského domova, ve kterém šetření proběhlo, tak jména dětí, se kterými jsem vedla rozhovory. S paní ředitelkou jsme se dohodly, že jména dětí budou v práci změněna.

Ve výzkumném šetření je též důležité získání informovaného souhlasu od účastníků výzkumu. Účastníci by měli být seznámeni s tématem práce, dobou trvání výzkumu, s možnými důsledky své účasti na výzkumu apod. Před samotným šetřením jsem paní ředitelce dětského domova popsala svou práci a její cíl, poté jsem jí představila otázky, které jsem pro rozhovor s dětmi měla připravené. Její souhlas s nahráváním rozhovorů byl zaznamenán na nahrávací zařízení. Děti jsem se nejprve zeptala, zda jim můžu položit několik otázek týkajících se rodiny – co si o ní myslí a jak by podle nich měla vypadat. Před nahráváním jsem se vždy každého zeptala, zda se záznamem rozhovoru souhlasí, informovala jsem ho, že pokud mu bude něco nepříjemné, může rozhovor kdykoliv ukončit. Souhlas se záznamem rozhovoru a představení práce bylo vždy zaznamenáno na nahrávací zařízení.

Třetí zásada hovoří o možném zprostředkování práce účastníkům výzkumu. Děti vyjádřily zájem o nahlédnutí do práce pouze proto, aby viděly jméno, které si pro rozhovor vybraly. O samotný výzkum zájem nejevily, což je vzhledem k jejich věku pochopitelné.

10 VÝZKUMNÝ SOUBOR

Výzkumný soubor tvoří sedm účastníků, z nichž všichni pochází ze stejného dětského domova. Soubor je tvořen dívkami i chlapci, přičemž převažuje chlapecká část. Většina dětí navštěvuje druhý stupeň základní školy, pouze jedno je studentem střední školy. Konkrétní děti byly vybrány na doporučení paní ředitelky. Jejich výběr byl ovlivněn i tím, zda v domově v průběhu šetření byly. Rozhovory probíhaly pouze o víkendu, kdy děti většinou navštěvují příbuzné nebo se účastní různých společenských akcí.

Jedná se o děti, které byly odebrány ze svých rodin. Zatímco dříve bývaly do zdejšího dětského domova umisťovány především děti alkoholiků a zločinců, v dnešní době přibývá dětí narkomanů, zvyšuje se počet týraných a zneužívaných dětí. Dle slov paní ředitelky bylo kdysi týrané či zneužívané jedno dítě z celého domova, dnes je to zhruba

polovina dětí.

10.1 Charakteristika jednotlivých účastníků

Níže jsou krátce představeni jednotliví účastníci rozhovoru. U každého z nich je uveden věk, délka pobytu v dětském domově a rodinné prostředí, ze kterého pochází. Tyto a další informace byly poskytnuty paní ředitelkou nebo vychovateli. Je též nastíněno, jakým způsobem rozhovor probíhal, jak na mě děti působily. Pro zachování anonymity byla dětem změněna jména, která si samy vybraly.

Robert

Robertovi je 13 let, do dětského domova přišel před rokem a půl před Vánoci. Byl týraný a zneužívaný oběma rodiči. V současné době je ve vězení jen otec, matka byla propuštěna a nadále odmítá pocit viny. Ze všeho viní Roberta, který trpí tím, že rodiče vinu nepřijali. Robert má čtyři sourozence, z nichž dva byli také zneužívaní otcem. Sourozenci z rodiny nebyli odebráni z rozhodnutí soudu, stará se o ně matka. Robert je na sourozencích citově závislý, často o nich mluví, touží po nich.

Robert trpí Aspergerovým syndromem. *Aspergerovy děti se vyznačují těžkou poruchou sociální interakce a komunikace, přestože mají dobře vyvinutou (někdy i předčasně) řeč a normální či vysokou inteligenci. Vykazují dále zúžené, stereotypní zájmy a motorickou neobratnost* (Hort 2000, str. 141). Robert nemá rád chaos, mimořádné a neplánované věci ho „vykolejí“, nerad navazuje kontakt s lidmi, jeho zájmem jsou záchranáři. Má psychologku, která za ním každý týden dojíždí.

Rozhovor proběhl v Robertově pokoji. Chlapec byl velmi vstřícný, na rozhovor se těšil. Po celou dobu rozhovoru působil klidně, otevřeně, místy se smál. Po rozhovoru jsem s Robertem chvíli zůstala a učila ho na klavír nové písničky, což děláme vždy, když domov navštívím.

Josef

Josefovi je 14 let, oba jeho rodiče vyrostli ve stejném dětském domově. Josefova matka byla v době jeho narození nezletilá, v domově zůstala do svých 18 let. Po dovršení plnoletosti domov i s Josefem opustila. Po dvou letech byl matce uložen trest odnětí svobody za krádeže a prodej drog a chlapec se do dětského domova vrátil. Josef

matku navštěvoval po dobu tří let. Po jejím propuštění s ním přerušila veškerý kontakt, nejevila již žádné známky rodičovského pudu. Má nevlastní sourozence, ale nevidá se s nimi. V dětském domově je celkem 12 let.

Josef obvykle působí velmi sympaticky, neustále se usmívá a oplývá humorem. Překvapilo mě, že před rozhovorem i během něj byl nervózní a nejistý. Na každé odpovědi si dával záležet, pečlivě vybíral každé slovo. Později jsem se od vychovatele dozvěděla, že se ho Josef ihned po rozhovoru přišel zeptat, proč je dobré mít rodinu.

Martin

Martinovi je 14 let, v dětském domově žije téměř tři roky s dalšími třemi sourozenci. Byl týrán matkou, která má omezený styk s dětmi. Matka byla násilná i vůči otci dětí, který působí velmi zakřiknutě, má podobnou povahu jako Martin. Otec děti pravidelně navštěvuje, ony za ním jezdí o víkendech.

Martin je spíše citově chladný, má emoční blok z týrání. Těžko navazuje nové sociální vazby, je uzavřený, nemluvný, pohybuje se pomalu a nejistě. Po celou dobu rozhovoru chlapec seděl nehnutě na posteli, mluvil potichu a pomalu. Působil, že si svými odpověďmi není jistý.

Ema

Emě je 12 let, do dětského domova byla umístěna před dvěma lety spolu se svými třemi sourozenci. Ema pochází z rodiny, kde matka, otec i prarodiče trpí alkoholismem. Děti jsou s matkou i otcem v kontaktu, pravidelně si volají. Matka Emy byla jako nezletilá umístěna do diagnostického ústavu. Je silně nervově labilní, Eminu starší sestru psychicky vydírala. Často do dětského domova přichází neohlášeně, pod vlivem alkoholu a je hysterická.

Ema je usměvavá, veselá a společenská. Ráda si povídá a účastní se veškerých aktivit. Na rozhovor se těšila, byť byla na začátku trochu nervózní. Působila, že nad otázkami svědomitě přemýšlí a na odpovědích si dává záležet.

Emily

Emily je 10 let, v dětském domově žije téměř tři roky s dalšími třemi sourozenci. Má jednoho staršího sourozence (Martin, viz výše) a dva mladší ve věku 5 a 4 roky. Oproti staršímu sourozenci nebyla týraná, avšak i k ní se matka chovala chladně. Otce navštěvuje spolu se sourozenci téměř každý víkend.

Emily je usměvavá, milá, klidná. Během rozhovoru byla zcela přirozená, nejevila žádné známky nervozity. Byla klidná, hrála si s panenkou., odpovídala poměrně rychle, bez delšího přemýšlení.

Otakar

Otakarovi je 17 let, v dětském domově je od 7 let. Jeho matka je narkomanka, otec je neznámý. Má starší sestru, která už v domově nežije, ale pravidelně ji navštěvuje. Matka se opakovaně snaží se s Otakarem spojit přes sociální sítě, avšak chlapec nejeví sebemenší zájem. O matce mluví jako o „fetce“ a o navázání kontaktu s ní nestojí.

Otakar je poměrně tichý a klidný. Z dětí ho znám nejvíce – jezdíval k nám na prázdniny, na víkendy, mimo to působíme ve stejné kapele, tudíž se setkáváme prakticky každý týden. Během rozhovoru byl trochu nervózní, až nezvykle vstřícný, nad otázkami přemýšlel a na odpovědích si dával záležet.

Lukáš

Lukášovi je 10 let, do dětského domova byl umístěn před dvěma lety. Je nejmladší ze čtyř sourozenců, Ema je jeho sestra (viz výše).

Lukáš je usměvavý a společenský. Rád hraje hry, mazlí se a tráví čas se svými sourozenci. Na rozhovor se těšil, po celou jeho dobu působil přirozeně. Odpovědi delší dobu nepromýšlel, snažil se vždy odpovědět co nejrychleji a poskytnout co největší množství informací. Navzdory tomu, že byl ze všech dotazovaných dětí nejmladší, trval rozhovor s ním nejdelší dobu (necelých 20 minut).

11 ZPŮSOB SBĚRU DAT

Rozhovory, které jsem nahrávala na diktafon, jsem si nejprve přepsala a poté vytiskla. Polostrukturovaný rozhovor spočívá v předem připravených otázkách či tématech,

přičemž se výzkumník může během rozhovoru účastníků doptávat. Předem jsem si stanovila čtyři kategorie, které se pojily s výzkumnými cíli. Každá zahrnovala několik připravených otázek, které určitou kategorii vystihovaly. Získaná data jsem postupně porovnávala a třídila. Výstupem šetření jsou výpovědi účastníků shrnuté do kategorií – představa rodiny, role v rodině, rodinná atmosféra a vlastní rodina.

12 LIMITY VÝZKUMU

Kvalitativní výzkum s sebou přináší přednosti i nevýhody. Během šetření se mohou objevit určitá rizika a limity, které mohou zkoumání daného jevu znemožňovat.

Pro výzkumné šetření bylo vybráno sedm účastníků z konkrétního dětského domova. Vzhledem k omezenému počtu účastníků, kdy všichni pochází ze stejného prostředí, vznikají obtíže se zobecnitelností výsledků výzkumu. Jako další nevýhodu Hendl (2005) uvádí subjektivní přístup výzkumníka a znalost účastníků. V některých situacích může být znalost účastníka výzkumu přínosem. Osobnější vztah může na jedné straně přispět k uvolněné atmosféře a větší sdílnosti účastníků, na druhé straně může být účastníkovi nepříjemné sdělovat známé osobě osobní názory či informace. Další nevýhodou kvalitativního výzkumu je nemožnost získání množství dat. Účastníci rozhovoru mohou být různě sdílní. Někteří mohou být komunikativnější, živější, společenštější, jiní ne. Může se tedy stát, že někteří účastníci budou na klíčové otázky rozhovoru odpovídat stručně. Jako další nevýhodu výzkumu vnímám také svou nedostatečnou zkušenost s prováděním rozhovorů a celého výzkumného šetření.

13 ANALÝZA DAT

Výsledky výzkumného šetření jsem shrnula do jednotlivých kategorií, které mají souvislost s výzkumnými otázkami. Uvádím též přímé citace účastníků rozhovoru.

13.1 Představa rodiny

Nejprve jsem se dětí zeptala, co je to rodina. Na tuto otázku jsem neočekávala rozsáhlou nebo hloubavou odpověď, především mě zajímalo, zda děti mají představu o tom, kdo do rodiny patří. Dvě děti uvedly, co podle nich rodina znamená, ostatní rovnou vyjmenovaly, kdo ji tvoří.

Rodina je tam, kde se neteje, je to prostě pohodlná rodina. (Robert)

Rodina je, že máme držet spolu, že si máme navzájem pomáhat. (Lukáš)

Všechny děti se shodly v tom, že do rodiny patří táta, máma a děti. Většina ji poté ještě doplnila o sourozence, prarodiče a další příbuzenstvo (tety, strejdové apod.), jiné děti dodaly, že do rodiny mohou patřit i zvířata. Dvě děti vnímají, že do rodiny může patřit i osoba, která má s rodinným příslušníkem blízký vztah.

Může to být i nějaký známý, že jo. Někdy lidi, co k sobě mají nějaký vztah. (Robert)

Když jsou lidi v nějaký partě a znají se dlouho, tak se můžou brát jako taková rodina. Že se třeba znají tak od malička, že se berou za vlastní rodinu. (Josef)

Na otázku, zda může mít rodina ještě jinou podobu, jediný Otakar zmínil rodinu, kdy jsou manželé rozvedení.

13.2 Role v rodině

Během svého výzkumného šetření jsem chtěla zjistit, jakým způsobem děti vnímají role jednotlivých členů domácnosti. Nejprve mě zajímalo, co mají podle nich na starost rodiče, jaké jsou jejich úkoly a povinnosti. Odpověď, která se vyskytla u všech dětí, byla, že hlavní starostí rodičů je péče o děti. Když jsem děti požádala, aby se pokusily jejich role rozdělit, shodovaly se, že matce náleží veškeré domácí práce jako vaření, uklízení, praní, žehlení, práce na zahradě apod. Otci přidělovaly roli živitele. Dvě děti vyjádřily názor, že oba rodiče by měli dbát na to, aby byly jejich děti slušně vychované, aby plnily své povinnosti a chodily do školy. Jedno dítě dodalo, že rodiče by se kromě výchovy vlastních dětí měli zaměřit i sami na sebe – měli by rozvíjet své rodičovské schopnosti a dovednosti a být dobrým rodičem. Jiné dítě zmínilo, že by rodiče měli nějakým způsobem fungovat, neměli by například brát drogy, aby posléze nedošlo k týrání dítěte.

Tak mamka asi hlídat, vařit, uklízet, starat se o domácnost. A táta asi pracovat, vydělávat a asi chránit a tu rodinu zabezpečit. (Ema)

Co se týče vztahu mezi rodiči, pět ze sedmi dětí se shodlo, že by se rodiče neměli hádat,

z nichž jedno dodalo, že by hádky neměly probíhat před dětmi. Na otázku, jak by se k sobě měli rodiče chovat, děti většinou uváděly, jak by se chovat neměli – například pošťuchovat se, neměli by dělat něco tomu druhému za zády, svádět na sebe různé věci apod. Dvě děti řekly, že by se rodiče měli mít rádi.

Poslouchat, co říká jeden druhému. Měli by prostě komunikovat mezi sebou a neměli by se třeba hádat, házet na sebe špínu a takovýhle věci. (Martin)

Měli by se aspoň na něčem shodnout. (Ema)

Sourozenectví vnímají všechny děti pozitivně. Bratr nebo sestra pro ně představují dobrého společníka, se kterým si můžou popovídat nebo pohrát. Je to někdo, s kým můžou sdílet tajemství. Tři děti uvádí, že výhodou sourozenců je, že ti starší je mohou ochránit nebo se o ně postarat, kdyby se rodičům něco stalo. Žádné z dětí neprojevuje touhu být jedináčkem, být sám by pro ně znamenalo mít sice více věcí, větší pozornost nebo větší prostor, ale nudily by se. Robert podotknul, že pokud by neměl sourozence, hrozilo by, že by z něj vyrostlo sobecké a rozmazlené dítě. Martin zmínil, že být jedináčkem by mu přineslo klid, že by měl vše pro sebe.

No a další výhoda, že jsou spolu a není ten člověk sám, že jo. Pak ten člověk není sobeckej, že jo. Musí se naučit dělit s těma lidma. (Robert)

Furt řvou, třeba se i mlátěj a tak... Kdybych byl jedináček, měl bych vlastně všechno pro sebe. A měl bych klid. (Martin)

Význam prarodičů děti vidí v občasné výpomoci rodičům. Prarodiče mohou děti pohlídat, o prázdninách je vzít k sobě domů nebo na výlet. Dvě děti uvádí, že babička s dědou někdy děti rozmazlují. Jedno dítě vysvětluje, že když někdo dítě moc rozmazluje, hrozí, že dítě pak bude panovačné. Josef je toho názoru, že prarodiče by měli dohlížet i na své děti, tedy rodiče dětí.

Prarodiče napomínaj ty svoje děti. Hlídej je, aby dobře vychovávali ty svoje děti, a třeba jim občas pomůžou. Třeba když rodiče potřebujou dovolenou, tak ty prarodiče děti pohlídej. (Josef)

Děti jsem se rovněž ptala, co by měly dělat děti pro rodiče, zda mají nějaké povinnosti. Uvedly, že by na rodiče neměly být drzé, zlobit je, neměly by jim nic tajit. Měly by jim pomáhat, poslouchat je, udržovat čistotu a pořádek. Jejich hlavní povinností je školní docházka a pomáhat doma. Rodiče by naopak na děti měli být hodní, vychovávat je, občas jim něco pro radost koupit. Ema s Josefem uvedli, že by rodiče své děti neměli bít.

Mají povinnosti. Třeba chodí na nějaký kroužky, aby měla mamka s tatkou klid pro sebe. (Emily)

... Měli by nějak tolerovat, že občas zazlobí, a ne je za to furt mlátit. (Josef)

13.3 Rodinná atmosféra

Následující kategorie shrnuje, jaká atmosféra by podle dětí z vybraného dětského domova měla v rodině panovat. Nejprve mě zajímalo, jak často by měla být rodina pohromadě. Na tuto otázku většina dětí odpověděla pozitivně. Šest ze sedmi dětí je přesvědčeno, že by spolu rodina měla trávit co nejvíce času. Upřesnily, že její členové by se měli vídat každý den, alespoň odpoledne po práci. Robert poznamenal, že by rodina měla být spolu zvláště v situacích, kdy je dítě smutné nebo se cítí nešťastně. Jediný Martin řekl, že množství času tráveného společně se odvíjí od pocitů dítěte.

Myslím si, že každý den. Hlavně, když je třeba tomu dítěti ouzko, že jo. (Robert)

To asi záleží na tom dítěti. Podle toho, jak by se to dítě v té rodině cítilo, jestli by mu to vyhovovalo... (Martin)

To, jakým způsobem by rodina měla trávit volný čas, si děti představují podobně. Rodiče by s dětmi mohli hrát nějaké hry, jít s nimi na procházku nebo si s dětmi prostě povídat. Víkend všechny děti vnímají jako ideální příležitost pro výlet nebo návštěvu příbuzných. O velkých prázdninách by se podle nich mělo jezdit na delší dovolenou, nejlépe k moři, nebo na tábor. Jediný Martin se domnívá, že většinu volného času tráví děti i rodiče u počítače. O velkých prázdninách jezdí děti na tábory, tudíž se rodina moc nesejde.

Třeba mamka s tatkou pomůžou dětem s úkolem a pak třeba, kdyby bylo léto, tak se půjdou vykoupat do bazénu, půjdou se projít, půjdou na zmrzlinu. (Lukáš)

Asi často hrajou na počítači nějaký hry. Málokdy se některý rodiče těm dětem věnujou, protože jsou po tý práci takový otrávený... O velkých prázdninách jezdí na tábory, taky se moc nevidaj... (Martin)

Každá rodina by měla mít určité rituály, udržovat nějaké tradice. Z událostí, při kterých by rodina měla být pohromadě, jsem vybrala Vánoce a narozeniny. Otázka zněla, jak by v rodinách takový den měl probíhat, co by se mělo dít. Ze všech dětí jediná Ema a Martin zdůraznili, že na Vánoce by měla být rodina spolu. Ostatní děti spíše poukázaly na to, že by měla být slavnostní večeře, měl by se přinést vánoční stromeček a dárky.

Na Vánoce se připraví jídlo k večeři, celá rodina se u tý večeře pohromadě sejde, rozbalí dárky a prostě... budou spolu. (Ema)

Měl by tam být určitě vánoční stromeček, pak by byla slavnostní večeře. My vždycky míváme hrachovou polívku, potom buď kapra, nebo rybí prsty s kaší. Když nám vystačila kaše, tak jsme si dali i řízek. (Lukáš)

V den svých narozenin by rodiče mohli dítěti uspořádat narozeninovou oslavu, upéct dort a dát nějaké dárky. Josef uvádí, že by na dítě měli být v jeho narozeninový den všichni hodní a třeba mu dopřát nějaké výhody. Otakar je toho názoru, že by se měla uspořádat oslava proto, aby mělo dítě hezké vzpomínky. Robert považuje za nejdůležitější, aby byla rodina pohromadě.

A jsou hlavně spolu. To je to nejdůležitější, aby ta rodina byla spolu... Jsou spolu, všichni hodný, pomáhaj si navzájem, to by ale měli dělat každě den. No a oslaví to nějak, že jo. (Robert)

Během šetření jsem chtěla zjistit, jak by se podle účastníků výzkumu měly řešit

problémy, které se doma vyskytnou, a jak by vypadaly případné tresty. Pro lepší porozumění otázce jsem uvedla příklad, kdy si měly děti představit, že se nějaké dítě rozhodne, že nepůjde do školy. Místo toho půjde do obchodu, kde si za kapesné koupí bonbóny nebo petardy, které následně hází po kolemjdoucích. Otázka zněla, co se bude dít, až děti přijdou domů. Čtyři děti naznačily, že by si rodiče s dítětem měli nejprve promluvit, než by došlo k nějakému trestu. Pokud by však dítě zapíralo a lhalo, trest by ho neminul. Nejběžnějším trestem by podle dětí bylo domácí vězení, zákaz telefonu nebo televize, strhnutí škody z kapesného.

Asi si s ním o tom promluví, při nejhorsím mu něco zakážou... Asi by na něj řvát neměli, kdyby to udělal poprvý. Měli by si s ním o tom nějak pokecat... Jako neměli by sice být úplně v pohodě, ale neměli by hned řvát. (Otakar)

Když se to dítě nepřizná, tak stojí na hanbě. Nebo třeba nemůže jít za kamarádem. Nebo má zákaz mobilu. (Emily)

13.4 Vlastní rodina

Děti žijící v dětském domově zpravidla pocházejí z nestabilního a nefungujícího rodinného prostředí. Často se setkávám s názorem, že právě proto tyto děti nemohou pochopit, jak správně by měla rodina fungovat. Mé okolí bývá přesvědčeno, že děti rovněž nemají motivaci k založení vlastní rodiny, neboť postrádají ten správný rodinný vzor, podle kterého by se mohly orientovat. Během svého výzkumného šetření jsem si tuto skutečnost chtěla ověřit. Nejprve jsem se dětí zeptala, jak by chtěly, aby jejich život vypadal za dvacet let, jak by vypadal jejich typický den. Očekávala jsem odpověď, kdy by děti samy od sebe zmínily vlastní rodinu jako součást jejich života. Jediný Otakar a Emily tuto skutečnost potvrdili a o vlastní rodině začali mluvit sami. Ostatních dětí jsem se dále dotazovala.

Šla bych do práce, pak domů, tam bych vařila. Pak třeba s dětma šla na procházku. Pak by se třeba koukaly na televizi, pak by si uklízely pokoj. No a pak by si vyčistily zuby, najedly by se a šly by do postele. (Emily)

Odpovědi ostatních dětí se různily. Tři děti by rodinu spíše chtěly, Robert vyjádřil obavu nad velkou zodpovědností, Martin se přiklání názoru, že je lepší žít bez rodiny.

Hmm, pro mě by to bylo náročný... Hele, já to vidím, já jsem tady měl pejska a tak se o něj starat už bylo náročný, že jo. Já bych to dítě třeba nedal... Ale ženu bych chtěl, možná tak jedno dítě... možná dvě max. (Robert)

Asi ne. Musel bych se o ni furt starat a věnovat se jí... Asi je lepší jí nemít. (Martin)

U dětí, které by vlastní rodinu rády založily, jsem se dále ptala na to, proč by ji chtěly založit a jak by chtěly, aby vypadala. Děti uváděly, že by kromě manžela či manželky měly dvě děti, většinou chlapce a dívku. Ema by ji chtěla, aby se vyhnula samotě, podle Josefa je mít rodinu běžné. Otakar vnímá založení vlastní rodiny pozitivně, je to podle něj hezké.

Je to hezký mít rodinu, prostě dobrý. Ty lidi se maj rádi. (Otakar)

14 ODPOVĚDI NA VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Pro naplnění výzkumného cíle byly stanoveny následující otázky.

I. Jak podle dětí z dětského domova vypadá rodina?

Nejdříve se do rodiny rodíme, záhy poznáváme své rodiče, sourozence a další příbuzné. Již na počátku života poznáváme a rozlišujeme, kdo do rodiny patří a kdo ne. Děti z dětských domovů mohou procházet docela jinou zkušeností. Někdo z nich svou rodinu nikdy nepozná a do dětského domova je umístěn v raném věku. Ostatní vyrůstají v rodinách, které neplněním svých funkcí dříve či později ohrozí vývoj dítěte, které je následně svěřeno do ústavní péče. Tyto rodiny mohou mít různé podoby. Dítě někdy vyrůstá pouze s jedním rodičem, někdy se o něj starají starší sourozenci, prarodiče či jiní rodinní příslušníci. Často však také vyrůstá v úplné rodině, kde je matka, otec, sourozenci, prarodiče a ostatní příbuzenstvo.

Z výzkumného šetření vyplývá, že všichni účastníci výzkumu jsou si vědomi toho, co rodina je a kdo ji tvoří. Všechny děti odpověděly, že do rodiny patří matka, otec a děti. Některé rodinu ještě doplnily o prarodiče a další příbuzenstvo. Dotazované děti sice žijí v dětském domově, avšak většina z nich v rodině vyrostla a s jistým rodinným vzorem se již setkala. Kromě Josefa, který prožil prakticky celý dosavadní život v

domově, všechny děti strávily v rodině dostatečně dlouhou dobu na to, aby si uvědomily, jak rodina vypadá. Jejich zkušenosti s životem v rodině mohou být jakkoli strastiplné, nicméně je dobré vzít na vědomí, že kromě rodinného prostředí se během života setkaly i s jinými prostředími a faktory, které jejich představu o rodině ovlivňovaly či doplňovaly – školní prostředí, kamarádi, známí, média apod. Lze předpokládat, že Josefova představa o rodině vznikala postupně. Již od narození žil bez otce, kterého nikdy nepoznal, jeho matka byla mladá a na rodičovství nezralá. Nikdy o Josefa nejevila dostatečný zájem, po propuštění z vězení se s ním již nikdy nesetkala. O Josefovy představy o rodině se pravděpodobně nejvíce zasloužili vychovatelé, kteří si k Josefovi v průběhu let vypěstovali blízký vztah.

Když jsem se dětí ptala, co je to rodina, pouze dva chlapci popsali, co podle nich znamená. Lukáš a Robert rodinu hodnotí pozitivně. Oba byli ze svých rodin odebráni z pádných důvodů – Lukášova matka je nervově labilní, oba rodiče jsou těžcí alkoholici; Robert byl odebrán pro zneužívání a týrání oběma rodiči. Přesto chlapci rodinu stále vidí jako společenství, kde si členové pomáhají, drží spolu, mají se rádi a neubližují si. Josef navíc poznamenal, že za rodinu lze považovat i ty osoby, které jsou nám velmi blízké. Jeho výpověď by mohla mít souvislost s jeho osobní zkušeností s dětským domovem a vychovateli, kteří pro něj rodinu možná představují.

II. Jaké role podle dětí z dětského domova zaujímají jednotliví členové domácnosti?

Správné fungování rodiny vyžaduje plnění určitých funkcí, které členové rodiny zastávají. Na počátku života je pro dítě nejdůležitější osobou matka, která mu poskytuje základní jistotu, bezpečí a lásku. Otec představuje autoritu, jejímž úkolem je rodinu ochránit a zabezpečit. Se sourozenci se dítě učí, poznává nové věci, raduje se a vyrůstá. Babička s dědečkem bývají ve výchově liberálnější, chvíle s vnoučaty si užívají, nastupují ku pomoci, když je nouze. Pro děti z dětského domova může být pochopení rolí obtížné. V rodinách, ze kterých pochází, mohou být role nejasné a neurčité, vztahy mezi členy narušené.

Výzkumné šetření ukázalo, že podle dětí z vybraného dětského domova je úkolem rodičů o své děti pečovat a vychovávat je. Matka by měla zastávat především domácí

práce, otec by měl vydělávat peníze a být schopný rodinu finančně zabezpečit. Děti role dokázaly spolehlivě oddělit, ani jedno však nepoukázalo na vlastnosti, které by měli rodiče mít. Žádné dítě nezmínilo emocionální výchovou, kterou by rodiče měli rovněž zajistit, jejich odpovědi souvisely spíše s materiálním zabezpečením. Daná skutečnost může souviset s citovým strádáním, které děti z afunkčních rodin mívají. Vztah mezi rodiči a dětmi vnímaly pozitivně, jsou toho názoru, že by spolu rodiče měli vycházet, měli by se mít rádi a neměli by si ubližovat.

Všechny dotazované děti pochází z vícečlenné rodiny, kde jsou tři a více dětí. Jediný Otakar má pouze starší sestru a pouze Josef se se svými sourozenci nikdy nesešel. Výzkumné šetření poukazuje na fakt, že sourozenectví si všichni účastníci výzkumu váží. Spatřují v něm především výhody, například možnost si s kým povídat, hrát a bavit se. Starší sourozenec pro ně také představuje ochranu a pomocnou ruku. Jediné dítě, které označilo sourozenectví spíše jako nevýhodu, byl Martin. Jako nejstarší ze čtyř sourozenců byl často vystavován situacím, kdy se musel o mladší sourozence starat, dohlížet na ně a poučovat je, což mu nebylo příjemné. Josef sourozence nevidá, přesto sourozenectví hodnotí kladně, pravděpodobně proto, že odmalička vyrůstá obklopený mladšími i staršími dětmi.

Role prarodičů děti spatřují v pomoci rodičům, občasném hlídání, ale také ve společném ježdění na výlety. Během výzkumného šetření byla několikrát otevřena i otázka rozmazlování. Podle dětí jsou to především babička s dědou, kteří mají tendenci děti rozmazlovat, což vysvětlili jako nadměrné kupování dárků, sladkostí, mírnější výchovu apod. Závěrem však dodali, že rozmazlování není pro dítě dobré.

Z šetření vyplývá, že dotazované děti vnímají, že i ony mají v rodině svou roli. Uvádí, že by neměly být drzé na rodiče, měly by je poslouchat a nezlobit je, měly by se podílet na chodu domácnosti. Dále uvedly, že by rodiče dětem neměli ubližovat. Během šetření se mi děti spíše snažily vyjmenovat, co by děti a rodiče dělat neměli, což ve mně zanechalo dojem, že srovnávaly své osobní zkušenosti s realitou. Například Robert, který byl odebrán z důvodu zneužívání a týrání, během rozhovoru několikrát zmínil, že v rodině by nemělo docházet k násilí. Martin, jehož rodiče spolu ne vycházejí, zdůrazňoval důležitost komunikace mezi rodiči. Ema, jejíž rodiče se často hádali pod

vlivem alkoholu, poznamenala, že by se rodiče neměli hádat před dětmi.

III. Jaká atmosféra podle dětí z dětského domova panuje v rodině?

Následující výzkumnou otázku jsem rozdělila do několika částí. První část se týká toho, jak často by rodina měla být pohromadě. Z výzkumného šetření je zřejmé, že podle dětí z konkrétního dětského domova by spolu rodina měla trávit co nejvíce času. Jejich přesvědčení může plynout ze skutečnosti, že v jejich rodinách spolu příliš čas netrávili nebo alespoň ne tolik, kolik by děti potřebovaly. Robert zdůraznil, že rodina by měla být pohromadě především, když je dítě smutné. Jeho matka dávala vždy přednost jeho sourozencům, o Roberta nejevila zájem, což ho pochopitelně poznamenalo. Z Martinovy odpovědi nebylo zcela jednoznačné, co chce vyjádřit. Uvedl, že společně strávený čas v rodině závisí na tom, jak to dítěti vyhovuje. Z této výpovědi lze vyvodit, že častá rodinná setkání pro něj nejsou důležitá.

Druhá část této výzkumné otázky se vztahuje k aktivitám, které se v rodinách podnikají. Během chvil strávených doma si podle dětí rodina společně povídá, hraje hry, chodí na procházky. O víkendech se jezdí na chalupu nebo na výlet, o prázdninách na dovolenou k moři nebo na tábory. Všechny děti kromě Martina odpovídaly jednotně. Martin na společné aktivity pohlíží skepticky, podle něj většina dětí i dospělých hraje počítačové hry a žádné společné aktivity neplánuje.

Třetí část souvisí s tím, jak se v rodinách slaví významné události. Pro výzkum byly vybrány narozeniny a Vánoce. Tři děti vyzdvihly důležitost být na tyto svátky pohromadě. K narozeninám podle dětí patří dort, oslava, dárky, přičemž všichni členové rodiny jsou na oslavence hodní. Na Vánoce se ozdobí vánoční stromček, přichystá se slavnostní večeře, a pak se rozbalují dárky. Z šetření vyplynulo, že jsou pro děti tyto svátky radostné, těší se na ně a mají je rády. Nebyl nikdo, kdo by nevěděl, jaké tradice se s těmito svátky pojí.

Poslední část této výzkumné otázky se zabývala tím, jak se v rodině řeší problémy. Dětem byla představena situace, kdy se dítě dopustilo záškoláctví. Jejich úkolem bylo popsat, jak na danou skutečnost budou reagovat rodiče. Osobně jsem měla obavy, že děti budou mluvit o tělesných trestech, nicméně všechny spíše uvedly tresty jako zákaz

televize, počítače, telefonu nebo domácí vězení. Některé děti pak uvedly, že by si rodiče s dítětem měli nejdříve promluvit. Zdůraznili, že by dítě rozhodně nemělo o činech lhát a mělo by se přiznat.

Atmosféra v rodině by podle účastníků výzkumu měla být příjemná a pohodová. Žádné z dětí nevnímá, že atmosféra v rodině bývá napnutá nebo nepřátelská. Z šetření vyplývá, že čas strávený v rodině je cenný a členové rodiny by si ho měli vážit. Kritické situace a problémy by se měly řešit vzájemnou komunikací a následným smírem.

IV. Jaké postoje děti z dětského domova vyjadřují k založení vlastní rodiny?

Založení vlastní rodiny bývá vnímáno jako významný krok v životě člověka. Značí nalezení životního partnera, manželství a především plození a výchovu nové generace. Výzkumné šetření odhalilo, že šest ze sedmi dotazovaných dětí by v budoucnu chtělo založit vlastní rodinu. Dvě děti tuto skutečnost sdělily ještě předtím, než jsem se jich na založení vlastní rodiny zeptala. Robertova odpověď působila zpočátku skepticky, svůj život v budoucnu spíš spojoval se svými sourozenci a matkou, založení vlastní rodiny by pro něj prý bylo náročné. Jeho obavy založit rodinu pravděpodobně souvisí s Aspergerovým syndromem, kterým trpí. Je sociálně neobratný, těžce se mu navazují nové kontakty, pro svůj klid potřebuje řád a plán. Závěrem však projevil touhu mít ženu, možná jedno či dvě děti. Naopak Martin se zdá být přesvědčený, že vlastní rodinu v budoucnu nezaloží. Má strach z toho, že by se jí musel neustále věnovat a starat se o ni. Jeho postoj vůči založení vlastní rodiny pravděpodobně pramení ze zkušeností v nynější rodině, kde je matka dominantní a otec submisivní. Matka často otci dětí něco vyčítala, křičela na něj, hádala se s ním. Často kladla vysoké nároky i na Martina, především co se týče péče o mladší sourozence. Jako nejstarší ze čtyř dětí byl nepříjemným konfliktům mezi rodiči vystavován nejčastěji. Jako jediný byl týrán matkou, která byla násilná i vůči otci, čehož byl chlapec rovněž svědkem. Je zjevné, že si chlapec z rodiny odnáší vzorce chování, se kterými se nechce nikdy ztotožnit.

Děti jsem rovněž požádala, aby mi zdůvodnily, proč by rodinu chtěly. Tato otázka se pro ně zdála být těžká. Děti se zdály být zaskočené, chvíli přemýšlely a pak odpovídaly.

Z výzkumného šetření vyšlo najevo, že účastníci výzkumu by rodinu chtěli, protože je to běžné, protože se jedná o jev, který je v naší společnosti zvykem. Pouze Otakar založení vlastní rodiny hodnotil jako naplnění afiliačních potřeb, tedy potřeb kladných sociálních kontaktů, náklonnosti a projevů lásky. Po Josefovi žije Otakar v dětském domově nejdelší dobu – 10 let. Otce nepoznal, k matce má averzi, neztotožňuje se s jejím způsobem života. Se sestrou má dobrý vztah, pravidelně ji navštěvuje. Mimo dětský domov se Otakar během dětství často ocital v jedné rodině, která si chlapce brala na víkendy nebo na prázdniny. Je pravděpodobné, že právě tato rodina byla zdrojem inspirace pro Otakarovu budoucnost.

ZÁVĚR

Rodina hraje v našem životě nezastupitelnou roli. Představuje základní prvek při socializaci člověka, je místem, kde si osvojujeme nové hodnoty, názory a postoje. V neposlední řadě nám zprostředkovává vzorce chování, podle kterých se v budoucnu orientujeme.

Cílem mé bakalářské práce je zjištění, jak děti z vybraného dětského domova vnímají rodinu. Práce zkoumá, jak podle nich rodina vypadá, jaké role mají jednotliví členové rodiny, jaká atmosféra v rodině panuje a jaký názor účastníci výzkumu zastávají na založení vlastní rodiny.

V teoretické části jsem se zaměřila na vymezení pojmu rodina a definování jejích funkcí. Popsala jsem role členů rodiny, kde jsem rovněž nastínila, jaké jsou vztahy mezi nimi a jaké prostředí společně vytváří. Nedílnou součástí práce je kapitola, která poukazuje na význam rodiny v životě člověka. Zde je vyzdvihnuto naplnění nejen citových potřeb, které jsou pro další rozvoj dítěte zásadní. Dále jsem v této části práce charakterizovala ústavní péči a seznámila s úlohou dětského domova.

V praktické části jsem se zabírala provedením kvalitativního šetření prostřednictvím rozhovorů se sedmi dětmi z dětského domova. Všichni účastníci rozhovoru žijí ve stejném dětském domově, který je zde popsán. Jsou též nastíněna rodinná prostředí, ze kterých děti pocházejí. Výsledky výzkumného šetření jsou shrnuty do čtyř hlavních kategorií, které úzce souvisí s výzkumnými otázkami.

Výzkumné šetření poukazuje na fakt, že děti z vybraného dětského domova vnímají rodinu jako běžnou součást svého života. Většina dotazovaných dětí strávila větší část svého života v rodinném prostředí, tudíž jsou jejich postoje a názory značně ovlivněny právě osobní zkušeností s vlastní rodinou. Co se týče smýšlení o rodině, děti si z vlastní rodiny odnáší pozitivní, ale i negativní představy. Ve vlastní rodině vyzorovaly, jaké povinnosti či úkoly se vztahují na jednotlivé členy rodiny, jakým způsobem se slaví různé významné události apod. V rodinách také přejaly určité vzory chování, které budou s velkou pravděpodobností v budoucnu napodobovat. Ukázalo se však, že tyto vzory chování ve většině případů nekladly důraz na citové potřeby dítěte, které jsou

pro jeho zdravý duševní vývoj nezbytné. Nevyrůstá-li dítě v prostředí přijímajícím a přívětivém, hrozí, že z něj vyroste člověk citově povrchní. Výzkumné šetření tak poukazuje na důležitost laskavých a vřelých vztahů mezi členy rodiny. Zajistí-li rodina dítěti prostředí stálé a citově příznivé, přispívá tím skutečnosti, že z dítěte vyroste duševně silný a zdravý jedinec, který jednou své vlastní rodině poskytne stejné láskyplné prostředí.

Děti z vybraného dětského domova pocítují, že rodina je běžnou součástí naší společnosti. Jejich názory a postoje vůči ní jsou pozitivní, i ony by jednou chtěly založit svou vlastní rodinu. To, co ovšem děti ve své představě o rodině postrádají, je důležitost lásky, pocitu bezpečí a jistoty. Tyto hodnoty jsou vytvářeny již na počátku jejich života skrze komunikaci s rodiči, především s matkou. U dětí, jejichž rodiče tyto potřeby nenaplní, je pravděpodobné, že ani ony nebudou schopné je svým dětem naplnit. Nicméně každé dítě má jinou zkušenost, jinou povahu či jiný charakter, který tento předpoklad může vyvrátit.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BRTNÍKOVÁ, Marta. *Svět muže, ženy a jejich dětí*. Praha: Horizont, 1991.
- CRESWELL, J. W. *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks: Sage Publications, 1998.
- DUNOVSKÝ, Jiří. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. Praha, 1999. Psyché (Grada). ISBN 80-7169-254-9.
- HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1168-3.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- HERMAN, Marek. *Najděte si svého mar'ana: ...co jste vždycky chtěli vědět o psychologii, ale ve škole vám to neřekli... 3. vydání*. Ilustroval Martin ŠRUBAŘ. Olomouc: Hanex, 2008. ISBN 978-80-260-6070-3.
- HORT, Vladimír. *Dětská a adolescentní psychiatrie*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-472-9.
- JANSKÝ, Pavel. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-534-9.
- KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
- MÁROVÁ, Zdeňka, Senta RADVANOVÁ a Zdeněk MATĚJČEK. *Výchova dětí v neúplné rodině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975. Knihy pro rodiče (SPN).

MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-85282-83-6.

MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. Praha: Grada, 1999. ISBN 80-7169-897-0.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999a. ISBN 80-7178-304-8.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2000. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-494-X.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují*. Vyd. 6. Praha: Portál, 2013. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-262-0398-8.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. Třetí, upravené vydání (ve Vyšehradu první). Praha: Vyšehrad, 2017. ISBN 978-80-7429-797-7.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-19-9.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vydání třetí. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1154-9.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Ilustroval Vladimír JIRÁNEK. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-58-X.

NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 2009. ISBN 8020006907.

PRCHAL, Josef. *Výchováváme děti*. 2. upr. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. Knihy pro rodiče (SPN).

SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

VANĚK, Antonín. *Příznaky krize manželské rodiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971.

Právní předpisy

Zákon č. 89/2012 Sb., *Zákon občanský zákoník*

Zákon č. 109/2002 Sb., *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů* Vyhláška č. 64/1981 Sb., *Vyhláška ministerstva školství České socialistické republiky o školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy*

SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha č. 1: Přepis rozhovoru s účastníkem Robertem
- Příloha č. 2: Přepis rozhovoru s účastníkem Martinem
- Příloha č. 3: Přepis rozhovoru s účastníkem Josefem
- Příloha č. 4: Přepis rozhovoru s účastnicí Emily
- Příloha č. 5: Přepis rozhovoru s účastnicí Emou
- Příloha č. 6: Přepis rozhovoru s účastníkem Lukášem
- Příloha č. 7: Přepis rozhovoru s účastníkem Otakarem

PŘÍLOHA Č. 1

Přepis rozhovoru s účastníkem Robertem

Co je podle tebe rodina a kdo ji tvoří?

Tak rodinu tvoří všichni příbuzný, že jo. Rodina je tam, kde se netejrá, je to prostě pohodlná rodina.

Kdo si myslíš, že do ní patří?

Máma, táta, ségry, brácha, já třeba taky. No a pak babička, dědeček, teta, strejda a blablalba.

Jak ještě podle tebe může rodina vypadat?

Může to být i nějaký známý, že jo. Nějaký lidi, co k sobě mají nějaký vztah.

Co mají podle tebe na starost rodiče?

Dítě, aby se mu něco nestalo. Pak mají na starost, aby se dobře najedlo, aby mu vyprali, aby hezky spalo, aby chodilo do školy, to je zákonem povinný. No a tak dál... A hlavní je, aby ty rodiče nějak fungovali, aby nefetovali, aby to dítě pak netejrali, že jo.

Jaký myslíš, že by měl být vztah mezi rodiči?

Neměli by se hádat, že jo... A neměli by to dítě tejrát, měli by ho vychovávat.

Jaké jsou podle tebe výhody a nevýhody sourozenců?

Tak výhody, že se mají rádi. Já sám třeba sourozence mám. Nevýhoda je třeba taková, že mě trošku občas zloběj, ale to prostě tak je. No a další výhoda je, že jsou spolu a není ten člověk sám, že jo. Pak ten člověk není sobeckej, že jo. Musí se naučit dělit s těma lidma.

Představ si, že bys byl jedináček. Jaké bys měl výhody?

Rodiče by byli jenom pro mě. Pak by ze mě vyrostl nejspíš sobec.

Co v rodině dělají babička s dědou?

No, ty děti svým způsobem rozmazlují.

Jak takové rozmazlování vypadá?

No, vypadá to tak, že jim všechno dovolej v podstatě, že jo. Ale to není dobře samozřejmě.

Proč myslíš?

Protože kdyby jim furt rodiče všechno dovolovali, tak to dítě pak vlastně úplně zkazej, že jo. Pak ti to dítě vlastně bude rozkazovat, co můžeš, co nemůžeš. Ne, to ne. To by nedopadlo dobře.

Co myslíš, že dělají rodiče pro děti a naopak?

Rodiče pro děti? Vychovávají je a jsou na ně hodný. A děti jsou jim za to vděčný. Jsou hodný, choděj do školy. Netýká se to všech dětí samozřejmě.

Má podle tebe dítě nějaké povinnosti?

Má. Chodí do školy, doma pomáhá.

Jak často by měla být rodina pohromadě?

Myslím si, že každý den. Hlavně, když je třeba tomu dítěti ouzko, že jo.

Ještě něco tě napadá? Kdy by spolu měla být rodina pohromadě?

Na Vánoce! Na Velikonoce...

Jak myslíš, že se v rodině slaví Vánoce?

Tak, jak jsem to zažil já. Dárčky a všechno. Stromeček, ozdoby... Ségra jednou málem podpálila stromeček, ale to je jedno.

Jak se slaví třeba narozeniny?

Taky dárky, že jo. A jsou hlavně spolu. To je to nejdůležitější, aby ta rodina byla spolu.

Co spolu třeba na ty narozeniny dělají? Napadá tě něco?

Jsou spolu, jsou všichni hodný, pomáhaj si navzájem, to by ale měli dělat každý den. No a oslaví to nějak, že jo.

Jak spolu rodina tráví volný čas? Například, když dětem skončí škola, rodičům práce.

Třeba hrajou hry. Jdou ven, pokud teda není hnusně... Pojedou třeba v sobotu nebo v neděli někam na vejlet.

Jak myslíš, že by se v rodině měly řešit problémy?

Já už jsem jich měl spoustu a zatím se všechny nějak vyřešily.

A jak myslíš, že by se měly řešit?

Dobře, že jo. Měly by se řešit co nejvíc výhodně pro dítě, že jo.

Představ si, že se nějaké dítě ráno rozhodne nejít do školy. Místo toho půjde do obchodu a za všechno kapesné si koupí bonbóny. Přejde domů, tam čekají rodiče. Co se bude dít?

Tak to dítě dostane nějakéj trest, že jo. Třeba domácí vězení nebo zákaz televize nebo počítače.

Ted' si představ sebe za 20 let. Kolik ti bude?

Za dvacet let už mi bude 33 let.

Čím bys chtěl být?

Já jsem chtěl být původně záchranářem, ale tohle nedám asi psychicky. Já kdybych tam měl smrt, tak prostě jsem psychicky úplně v pytli... A chci bejt řidičem, no, což ovšem nevím, jestli to dám. Třeba tramvaje nějakýho MHDčka. Maj 35 000 měsíčně, jo, takže... Pak si chci koupit auto a jezdit na vejlety a tak dále. Se ségrama a s bráchou samozřejmě!

Jak by třeba vypadal ten tvůj den za 20 let?

Šel bych do práce, tam si odřídil, protože to by mě bavilo. Pokud možno se modlil o to, aby mi tam někdo neskočil (smích). No, pak bych šel domů, šel za ségrama, za

mámou...

Chtěl bys mít vlastní rodinu?

Hmm, pro mě by to bylo náročný.

Proč myslíš?

*Hele, já to vidím, já jsem tady měl pejska a tak se o něj starat už bylo náročný, že jo.
Já bych to dítě třeba nedal... Ale ženu bych chtěl, možná tak jedno dítě... možná dvě
max.*

PŘÍLOHA Č. 2

Přepis rozhovoru s účastníkem Martinem

Co si myslíš, že je rodina? Jak si myslíš, že vypadá?

Táta, máma, sourozenci, babička, děda... prababička, praděda...

Napadá tě ještě, co jinýho by se mohlo považovat za rodinu?

Teta, strejda... bratranec...

Co myslíš, že mají na starost rodiče?

No, rodinu... pak mají na starosti, jestli zlobíme nebo jestli jsme hodný, jestli plníme, co máme, a takovýchle věci.

Jak by se k sobě ti rodiče měli chovat?

Dobře. Poslouchat se, co říká jeden druhýmu. Měli by prostě komunikovat mezi sebou a neměli by se třeba hádat, házet na sebe špínu a takovýchle věci.

Házet na sebe špínu?

Že třeba by táta neměl říkat, že to je hrozná matka a ona zas o něm to samý... Že by třeba na sebe neměli věci svádět a takhle.

Jaké jsou výhody a nevýhody sourozenců?

Dobry je, že s nima můžeme někam jezdit nebo s nima prostě bejt, povídat si, hrát si. A nevýhoda je, že se o ně musíme furt starat, říkat jim, co mají a co nemaj dělat. Furt řvou, třeba se i mlátěj a tak.

A jaké by to přinášelo výhody, kdybys byl jedináček?

No, měl bych vlastně všechno pro sebe. A měl bych klid.

Co v rodině dělají babička s dědou?

To samý, co máma s tátou.

Úplně to stejné?

Jo.

Co myslíš, že dělají děti pro rodiče a naopak?

No, děti pro rodiče třeba něco vytváří, vyrábí... Rodiče je berou na výlety, dávají jim peníze na jídlo a takovýchle věci...

Jak často by podle tebe rodina měla být pohromadě?

To asi záleží na tom dítěti. Podle toho, jak by se to dítě v té rodině cítilo, jestli by mu to vyhovovalo...

Kdyby mu to nevyhovovalo, tak co?

To nevím, to záleží na té rodině.

Jak podle tebe členové rodiny tráví volný čas?

Nevím, asi často hrajou na počítači nějaký hry. Málokdy se některý rodiče těm dětem věnujou, protože jsou po té práci takový otrávený. Tak třeba dělaj taky něco jinýho...

Co třeba dělají o víkendu?

O víkendu jsou právě u počítače nebo tak.

Koho teď máš na mysli?

Děti, ale i rodiče občas...

A o velkých prázdninách?

To jezdí na tábory, taky se moc nevidaj...

Jak myslíš, že se v rodině slaví Vánoce?

V některých jo a v některých ne.

A jak by to podle tebe mělo vypadat?

No... měli by být všichni pohromadě. Třeba se zdobí stromeček, pečou se cukroví nebo se rozbalujou dárky.

Jak se slaví narozeniny?

Je dort, jsou svíčky... Rozbalují se dárky...

Jak myslíš, že by se v rodině měly řešit problémy? Třeba si představ, že se nějaké dítě ráno rozhodne nejit do školy. Místo toho půjde do obchodu a za všechno kapesné si koupí bonbóny. Přejde domů, tam čekají rodiče. Co se bude dít?

Nejdřív to rodiče asi naštvou a pak mu něco zakážou. Třeba si ty peníze bude muset vydělat... A to je asi všechno.

Kolik ti bude za 20 let?

35.

Čím bys chtěl v téhle době být?

Ještě nevím.

Nikdy si nepřemýšlel nad tím, čím bys jednou chtěl být?

Ještě ne.

Je nějaké zaměstnání, které tě láká?

Asi ne.

Chtěl bys mít vlastní rodinu?

Asi ne. Musel bych se o ní furt starat a věnovat se jí... Asi je lepší jí nemít.

PŘÍLOHA Č. 3

Přepis rozhovoru s účastníkem Josefem

Co je podle tebe rodina a kdo do ní patří?

No, asi tam má bejt táta a máma... děda, babička... teta, strejda... třeba nějaký děti. Sourozenci, bratřenci...

Napadá tě ještě, co jiného by se mohlo považovat za rodinu? Kromě toho, co jsi mi teď řekl?

Třeba... když jsou lidi v nějaký partě a znají se dlouho, tak se můžou brát jako taková rodina. Že se třeba znají tak odmalička, že se berou za vlastní rodinu.

Co mají podle tebe na starost rodiče?

Děti.

A ještě něco?

No... já nevím. Asi tak normální věci. Staraj se o ty děti, pracujou, snaží se vydělávat nějaký peníze. Dohlížej na to, že děti choděj do školy, že se tam třeba zlepšujou. A sami mají na starost, že se třeba zlepšujou ve výchově těch dětí.

Jaký má být podle tebe vztah mezi rodiči?

Normální asi... měli by se mít rádi.

Jaké jsou výhody a nevýhody sourozenců?

No, že je vás pak tak moc, že nemáš moc klidu. A výhoda, že nejsi v tý rodině sám. Prostě si máš s kým povídat, když třeba nejsi venku s kamarádem.

A nějaké výhody jedináčkovství?

Asi se o tebe víc zajímaj... Asi tě nikdo neruší...

Co myslíš, že dělají v rodině prarodiče?

Tak... napomínaj ty svoje děti. Hlíďaj je, aby dobře vychovávali ty svoje děti, a třeba jim občas pomůžou. Třeba když rodiče potřebujou dovolenou, tak ty děti prarodiče

pohlídaj.

A jaký by měl být vztah mezi prarodiči a dětmi?

No... podobně jako u těch jejich rodičů. Taký je hlídaj, skoro jako svoje děti.

Co dělají rodiče pro děti a naopak? Mají nějaké povinnosti?

Chodí do školy, mají se dobře učit, to ale dělají i pro sebe.

Jak by se mělo chovat dítě k rodiči?

Nebejt drzej, moc nezlobit.

A rodiče k dítěti?

No... měli by nějak tolerovat, že občas zazlobí, a ne je za to furt mlátit. Nevim.

Jak často si myslíš, že by měla být rodina pohromadě?

Co nejčastěj. Když maj čas.

Při jakých událostech?

Třeba o Vánocích, nebo když má někdo narozeniny.

Jak tyhle svátky v rodinách vypadají?

Ten, kdo má narozeniny, tak jsou na něj ten den hodný, přejou mu... Má třeba nějaký výhody, oslavu...

A co Vánoce?

Maj třeba večeri nějakou, rozbali si dárky, zpívaj...

Představ si, že se nějaké dítě ráno rozhodne nejít do školy. Místo toho půjde do obchodu, kde si koupí petardy, které následně hází po kolemjdoucích. Přejde domů, tam čekají rodiče. Co se bude dít?

Asi se ho první zeptaj, kde byl.

Jakým způsobem budou ten problém řešit?

To dítě se asi přizná... Rodiče mu daj trest, třeba domácí vězení na dlouho...

Kolik ti je?

14.

Kde se vidíš za 20 let? Až ti bude 34 let? Čím bys chtěl být?

Já jsem nejdřív chtěl být někdo blízko u ohně, teď mě celkem baví kreslení. Spíš teda graffiti a tak.

A jak bys chtěl, aby ten tvůj život za 20 let vypadal? Ráno vstaneš a..?

Třeba bejt nějakej člověk, kterej by něco někde kreslil... Třeba by si mě zavolala nějaká firma a já bych jim navrhnul nějaký logo. A po práci bych šel domů.

Chtěl bys mít vlastní rodinu?

Asi jo.

Proč?

Je to takový normální...

Jak by vypadala?

To ještě nevím. Asi dvě děti.

PŘÍLOHA Č. 4

Přepis rozhovoru s účastnicí Emily

Co je podle tebe rodina? Kdo si myslíš, že do ní patří?

Táta, máma, dítě, babička, děda, strejda... a to je asi všechno.

Napadá tě, jak jinak by ještě mohla vypadat?

Zvířátka, plyšáci... a už nevím.

Co si myslíš, že mají na starost rodiče?

Vářit, uklízet, zametat, starat se o děti... chodit do práce. A to je asi všechno.

Liší se v něčem ty starosti rodičů?

Táta třeba bude chodit do práce, mamka bude vařit a dělat zahrádku.

Jak by se k sobě měli chovat táta s mámou?

Dobře. Neměli by se mlátit, neměli by si něco ukradnout. Měli by na sebe být hodný, měli by se mít rádi.

Jaké jsou podle tebe výhody a nevýhody sourozenců?

Výhoda sourozenců je, že si mám s kým hrát, nevýhoda třeba, že mi berou hračky, že furt brečej a to je všechno...

Proč myslíš, že by bylo dobré být jedináčkem?

Měla bych všechno pro sebe, ale neměla bych si s kým hrát. Prostě bych se nudila.

Co myslíš, že v rodině dělají babička s dědou?

Navštěvují nás, taky se starají o domácnost.

Co dělají jinak oproti rodičům?

Berou prášky.

Co by měly děti dělat pro rodiče?

Pomáhat jim, nezlobit je, uklízet si svůj bordel.

A co rodiče pro děti?

Mají být na ně hodný, něco jim koupit, ale ne pořád.

Jak často by měla být rodina pohromadě?

Každý den. Ráno, večer a odpoledne.

Co víkendy?

Víkendy se může odjet k babičce.

A velké prázdniny?

Třeba se může odjet na tábor. A když už není kam ject, tak jsou ty děti s rodiči.

Co pohromadě dělají? Jak spolu tráví ten volný čas?

Jezdí na výlety... o velkých prázdninách třeba pojedou k moři. Nebo jim rodiče nakoupí oblečení. A to je asi všechno.

Jak se v rodině slaví Vánoce?

Připraví se stromeček, dospělí tam nenápadně dají dárky. Koupí se nějaký zvoneček, tím zacinkaj a pak si děti rozbálí ty dárky a kouknou se, co v nich je...

Co narozeniny?

Prostě má dort, taky nějaký dárky...

Jak myslíš, že se v rodině řeší problémy?

Když se to dítě třeba nepřizná, tak stojí na hanbě. Nebo třeba nemůže jít za kamarádem. Nebo má zákaz mobilu.

Kolik ti bude za 20 let?

30.

Čím bys v té době chtěla být?

Chtěla bych pracovat ve školce jako učitelka.

A jak by vypadal ten tvůj den? Ráno bys vstala...

Šla bych do práce, pak domů, tam bych vařila. Pak třeba s dětma šla na procházku. Pak by se třeba koukaly na televizi, pak by si uklízely pokoj. No a pak by si vyčistily zuby, najedly by se a šly by do postele.

O jakých dětech to mluvíš?

O svých.

Takže bys chtěla rodinu?

Jo.

Jak by vypadala?

Měla bych kluka a pak bych měla jedno nebo dvě děti. A chtěla bych holky, protože holky jsou lepší a hodnější.

PŘÍLOHA Č. 5

Přepis rozhovoru s účastnicí Emou

Co je podle tebe rodina a kdo do ní patří?

Tak asi táta, máma a děti.

Ještě nějak jinak může rodina vypadat?

Babička, prababička, děda... a třeba nějaký zvířata.

Co mají podle tebe na starost rodiče?

Hlídat nás, živit nás, pracovat.

Když ty jejich role rozdělíš, tak...?

Tak mamka asi hlídat, vařit, uklízet, starat se o domácnost. A táta asi pracovat, vydělávat a asi chránit a tu rodinu zabezpečit.

Jak by se k sobě měli chovat?

Hezky. Neměli by se hádat, neměli by dělat něco tomu druhému za zády. Neměli by se hádat před dětma.

A co by měli?

Měli by se aspoň na něčem shodnout.

Jaké jsou výhody a nevýhody sourozenců?

Výhody, že můžou bejt při sobě, můžou se mít rádi, můžou si říkat tajemství a tak... a nevýhody... asi žádný. Pokud mě neotravujou.

Napadají tě nějaké výhody toho, kdybys byla jedináček?

Že bych toho měla víc, ale nevýhody, že kdyby třeba ta moje rodina umřela, tak bych zůstala sama.

Co dělají v rodině prarodiče?

Tak většinou, když je třeba máma s tátou v práci, tak babička s dědou hlídaj anebo

jsou doma.

Jaký je vztah mezi rodiči a prarodiči?

Asi nějak normální. Chovají se k sobě, jako by se znali už hodně dlouho.

Co dělají děti pro rodiče?

Měly by je poslouchat, neměly by jim tajit nějaký věci.

A naopak? Co by měli dělat rodiče pro děti?

Neměli by je mlátit nebo týrat.

Jak často by podle tebe měla být rodina pohromadě?

Asi každé den.

Jak spolu tráví volný čas?

Třeba o víkendu můžou jet někam na výlet nebo můžou mít nějakou pohodovou den.

Co o velkých prázdninách?

Jedou někam k moři nebo na chalupu. S celou rodinou někam jet.

Jak se v rodině slaví narozeniny, Vánoce a tak?

Připraví se oslava, potom se přeje, rozdávají se dárky, dort... prostě se to bude nějak oslavovat. Na Vánoce se připraví jídlo k večeři, celá rodina se u té večeře pohromadě sejde, rozbalí dárky a prostě... budou spolu.

Představ si, že se nějaké dítě ráno rozhodne nejít do školy. Místo toho půjde do obchodu a koupí si petardy, které následně hází po kolemdoucích. Potom přijde domů. Co se bude dít?

První se ho rodiče zeptají, jestli je to pravda, to, co se stalo. A když jim bude lhát, budou hodně naštvaní, taky z toho důvodu, že nebylo ve škole, že třeba utratilo kapesný za ty petardy, a potom že taky mohlo někoho zranit a mělo by velké průšvih. Tak by bylo lepší se přiznat.

Co když se nepřízná?

Dostane trest, třeba zaracha nebo nedostane kapesné, dostane zákaz na televizi a tak.

Kolik ti bude za 20 let?

32.

Čím bys v té době chtěla být?

Asi nějakou kosmetičkou.

Jak by vypadal tvůj běžný den?

Nasnídám se, půjdu do práce, pak domů. Udělám si večeři, pak třeba ještě nějaký papíry do práce. A pak bych šla asi spát.

Chtěla bys mít vlastní rodinu?

Asi jo.

Proč?

Abych nebyla sama.

Jak by ta tvoje rodina vypadala?

Tak asi dvě děti, holky, ty se mi líbí víc... asi psa nebo kočku... a manžela.

PŘÍLOHA Č. 6

Přepis rozhovoru s účastníkem Lukášem

Co si myslíš, že je rodina?

Rodina je, že máme držet spolu, že si máme navzájem pomáhat.

Kdo do ní patří?

Mamka, taťka, brácha, ségra.

Ještě někdo?

Babička, děda... nějaký domácí zvíře.

Co myslíš, že mají na starost rodiče?

Hlídat nás, pomáhat nám, abychom udržovali čistotu v domácnosti a abychom byli slušně vychovaní.

Kdybys ty jejich role měl rozdělit, kdo dělá co?

Tak taťka by měl pracovat, vydělávat penízky. Mamka by mohla zůstat doma, třeba nám uvaří, až přijdeme ze školy, umyje nádobí, vypere oblečení a asi uklidí tu domácnost.

Jak by se k sobě podle tebe měli chovat?

Slušně. Neměli by se hádat, neměli by se pošťuchovat.

Jaké jsou výhody a nevýhody sourozenců?

Výhoda je, že nejsem sám a má mě kdo chránit.

Proč by bylo lepší být jedináčkem?

Mamka s taťkou za něj nebudou muset utrácet... Bylo by dobrý, že by měl vlastní pokojíček...

Co myslíš, že by tomu jedináčkovi mohlo scházet?

Třeba kdyby byl sám na pokoji, tak by byl asi smutnej a neměl by si s kým hrát.

Co podle tebe dělají prarodiče?

Nakupují dětem hračky, nějaký sladkosti a tak... A třeba jak teď budou ty prázdniny, tak můžou být děti na návštěvě u babičky dědy. Babička jim uvaří a tak...

Co dělají děti pro rodiče? Mají nějaké povinnosti?

Mají povinnosti. Třeba chodí na nějaký kroužky, aby měla mamka s tatškou klid pro sebe. A až se třeba kolem osmé vrátí, tak si ustelou, půjdou spát. Moje mamka s tatškou pak vždycky probíraj ty aktivity, co se budou dělat další den a tak.

Jak často si myslíš, že by měla být rodina pohromadě?

Skoro furt...

Představ si, že rodiče přijdou z práce, děti přijdou ze školy. Jak spolu budou trávit volný čas?

Třeba mamka s tatškou pomůžou dětem s úkolem a pak třeba, kdyby bylo léto, tak se půjdou vykoupat do bazénu, půjdou se projít, půjdou na zmrzlinu.

Co o víkendu?

Ráno vstanou, nasnídají se, uklidí... my máme doma třeba službu na umývání nádobí, vynášení koše a tak. To vždycky uděláme v sobotu ráno, abychom to měli z krku. Pak třeba pojedem do zoo, do akvaparku, půjdem se projít, vykoupat někam.

Co o velkých prázdninách?

To se třeba pojedje na chalupu, kam teď pojedeme, potom třeba můžeme navštívit příbuzné, tam si pohrát třeba se zvířaty...

Jak se podle tebe v rodině slaví narozeniny?

Mít radost, koupit oslavenci nějaký hezký dárek, třeba plyšáka, petshopáka, koupit mu třeba auto na ovládání a tak...

Jak by se v rodině slavily Vánoce?

Měl by tam být určitě vánoční stromeček, pak by byla slavnostní večeře. My vždycky míváme hrachovou polívku, potom buď kapra, nebo rybí prsty s kaší. Když nám

vystačila kaše, tak jsme si dali i řízek.

Představ si, že se nějaké dítě ráno rozhodne nejit do školy. Místo toho půjde do obchodu a koupí si petardy, které následně hází po kolemjdoucích. Potom přijde domů. Co se bude dít?

Sekec mazec.

Jak to vypadá?

No... můj taťka občas dělá, že nás vezme přes koleno, vezme opasek a švihá nás...

Jak myslíš, že se v rodině řeší takové problémy?

Kdyby měl někdo nějaký hodný rodiče, tak mu dají třeba pohlavek, nechají ho stát v rohu třeba hodinku a dají ho brzo spát. Nebo kdyby byl závislej na počítači, tak dostane zákaz, i na kroužky.

Kolik ti je?

Bude mi 11.

Za dvacet let ti bude 31. Čím bys v té době chtěl být?

Já bych chtěl být automechanik. Kdyby to ale nevyšlo, tak policista. Kdyby i to nevyšlo, tak hasič. A kdyby ani hasič nevyšel, tak fotbalista. A to kdyby vyšlo a měl bych třeba volný čas, tak bych hrál i hokej...

Jak by tedy vypadal ten tvůj den?

Ráno bych vstal, šel bych do práce. Když bych přišel domů a byl tam sám, třeba kdyby mamka a synové byli na nějaký dovolený, tak bych se díval na televizi na hokej, jedl brambůrky a tak.

Mamka a synové?

Moje mamka a třeba nějaký příbuzný...

Chtěl bys vlastní rodinu?

Možná.

Jak by vypadala?

Každý by měl vlastní pokoj, já bych spal v pokoji s tou manželkou.

Kolik byste měli dětí?

Nevim, jedno dvě. Holku a kluka.

PŘÍLOHA Č. 7

Přepis rozhovoru s účastníkem Otakarem

Jak podle tebe vypadá rodina a kdo ji tvoří?

Tak rodina by měla vypadat tak, že je tam máma, táta, nějaký děti...

Ještě nějak jinak může vypadat?

Jakože jsou třeba rozvedený... Babička, děda...

Co mají podle tebe na starost rodiče?

Starat se o děti, uživit rodinu.

Kdybys ty role měl rozdělit?

Máma by se měla starat spíš o tu domácnost, táta to okolo.

A vztah mezi nimi?

Hezkej asi. Ale to já moc neznám (smích).

Jak by to podle tebe mělo vypadat?

Neměli by se hádat.

Jaké jsou výhody a nevýhody sourozenců?

Kdyby se rodině něco stalo, ten sourozenec, kdyby byl starší, se o mě může postarat... U malejch sourozenců je třeba dobrý, že si hrajou.

Nějaké nevýhody?

To jedno dítě si třeba může myslet, že má máma radši toho druhýho... Ale jinak mě asi nevýhody moc nenapadaj. Já sourozence mám, tak to z té druhý strany úplně nevidim.

Co v rodině dělají prarodiče?

Někdy si berou děti, jezdí spolu na výlet. Ty děti rozmazlujou...

Jak se chovají prarodiče k rodičům?

Měli by spolu taky vycházet. Když jsou jedna rodina.

Co dělají děti pro rodiče a naopak? Jaké mají povinnosti?

Měly by jim pomáhat, nebýt na ně drzý.

Jak často je podle tebe rodina pohromadě?

Aspoň odpoledne po práci by se mohla sejít.

Co budou dělat v tom volném čase?

Dělaj něco spolu prostě. Hrajou si, povídaj si.

Co o víkendu?

Třeba na výlet.

O velkých prázdninách?

Na dovolenou.

Jak se v rodinách slaví Vánoce?

Je sváteční večere – kapr, salát, řízek.

Jaká je atmosféra?

Vánoční.

Co na narozeniny toho dítěte?

Tak... měla by být nějaká oslava, aby si to to dítě pamatovalo. Má dort, dostane dárky, oslaví to spolu.

Představ si, že se nějaké dítě ráno rozhodne nejít do školy. Místo toho půjde do obchodu a koupí si petardy, které následně hází po kolemjdoucích. Potom přijde domů. Co se bude dít?

Asi si s ním o tom promluví, přinejhorším mu něco zakážou.

Jak se ti rodiče chovají, když se nějaký takový problém řeší?

Tak jako... asi by na něj řvát neměli, kdyby to udělal poprvý. Měli by si s nim o tom nějak pokecat... Jako neměli by sice být úplně pohodoví, ale neměli by hned řvát. A něco mu teda přinejhorším zakázat.

Kolik ti je?

Bude mi 17.

Za dvacet let ti bude...

36, 37.

Co bys v té době chtěl dělat?

Já bych se chtěl držet tý truhlářiny... Taký mít nějakou rodinu, děti.

Proč bys ji chtěl?

Je to hezký mít rodinu, prostě dobrý. Ty lidi se maj rádi.